

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

V S E B I N A

Upravna reforma // Dr. O. Pirkmajer: Naš
problem upravne decentralizacije // I. Kolar:
Dr. Ivan Prijatelj // B. Borko: Dr. Eduard
Beneš

O B Z O R N I K

Poslednji poskus... (Dr. B. Vrčon) // O reformi učiteljskih šol (V.) // Politika nasproti Hrvatom (B.) // Predlogi industrije (B.) // «Slovenski pravopis», priredila A. Breznik in F. Ramovš (Inko) // «Naša misel» (S.) // Starešinsko društvo «Triglav» // «Mladinska Matica» // Drobline (na platnicah).

L. II * 2

L J U B L J A N A 1 9 3 5

Misel in delo izhaja vsak mesec

2. štev. - december 1935

Redakcija zaključena 9. decembra 1935

Naročnina stane za vse leto 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrt leta 15 Din. Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetski o. 4/l.
Poštočerkovni račun: 16 602

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajič, dr. Lavo Čermelj,
dr. Stanislav Š. Lapajne in dr. Alojz Zalokar

Izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin „NASTA“
v Ljubljani r. z. z o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Predstavnik Miroslav Ambrožič)

Drobtine

Zanimiv dokument, «Straža v viharju» je objavila pod naslovom «Načrt za komunizem v Jugoslaviji, tiskan na Dunaju (!)» okrožnico centralnega komiteta jugoslovanske komunistične stranke z dne 29. aprila 1935, ki med nalogami za izgraditev protifašistične narodne fronte opozarja tudi na poudarjanje minimalnih zahtev pri organiziranju skupnih akcij in borbenih sporazumov. Na tem mestu citamo: «Mi za parole radniško-seljačke sovjetske vlasti moramo provoditi agitacijo i propagandu u toku borbe, ali, od prihvatanja ili neprihvatanja takvih parola ne smijemo činiti zavisnim provodjenje zajedničkih akcija. Kao primer navodimo zadaću organizovanja zajedničkih akcija za takve zahteve, kao što je n. pr. zahtjev za očuvanje i izgradnju slovenske univerzitetske knjižnice. Treba istaći taj ili sličan zahtjev i pozvati sve, koji se sa tim zahtjevom slažu (bez obzira na to da se mnogi od tih koje pozivamo ne slažu, recimo, sa našom parolom Slovenske radn. selj. republike), da učestvuju u masovnoj zajedničkoj akciji za slovensku univerzitetsku knjižnicu.»

Perspektive. Zgoraj omenjeni dokument nadaljuje: «U toku borbe, čim se borba više zaoštrava, čim raspoloženje i pokret masa u borbi sve više raste, tim veće zahteve treba izdicati.» Zanimivo je čitati, kar je neki univerzitetški učitelj objavil v javni obrambi: «Ker poziv na bojkot mojih predavanj (zaradi izmišljene krivde na zastoju akcije za knjižnico) ni rodil uspeha, ... so nekateri gospodje okrog akademske akcije (sc. za univerzitetno knjižnico) sklenili, da je treba preprečiti moja predavanja s silo. Vse to se je godilo in pripravljalo na avtonomnih akademskih tleh pred očmi akademskih oblastev, ki baje ne morejo najti nobenih krivcev, pač pa so smatrala za umestno, da pozovejo študente, naj javijo rektoratu vse, kar bi me obremenjevalo v zadevi vseučiliške knjižnice ali pa sicer (op. ur.: lep, šolski primer za dandanes tako redko actio popularis!). Tako izgleda, da se nahajam jaz v disciplinski preiskavi...»

(Nadaljevanje na 3. strani)

U P R A V N A R E F O R M A

Dodobra se je udomačil izraz kriza, tako da z njim označujemo že vsako znatnejšo izpremembo ljudskih ustanov ali izsledkov duha. Poznamo kriz na pretek: od krize gospodarstva in vlad tja do krize poštenosti in morale ter do one o teoriji vzročnosti. Tako pojmujejo izpremembe dosedanjega kot nekaj čisto posebnega samotisti, ki menijo, da se ravno v naših dneh gode izjemne stvari in da je samo našim očem dano gledati, kako se podirajo stare resnice in ureditve, potisnjene iz zatišja nedotakljivosti v vihar novotarij, in z njimi vred vse, kar je bilo ustvarjeno pred našim časom.

Tudi države naj bi se po mnenju nekaterih polastila kriza: kriza demokracije kot organizacijskega načela zadnjega časa, da celo kriza države same kot človeške ustanove. Pri tem ne vidijo, da se državni ustroj, pa namen države, njeno področje in njena sredstva izpreminjajo vedno. Oblikujejo jih pač ljudje v večnem hotenju, ustvariti nekaj boljšega in popolnejšega od onega, kar so dobili v dediščino iz prejšnjih časov. Ta razvoj je v državnem življenju posebno razgiban in neredko dramatičen odsev dela kot uresničenja misli in volje večno nemirnih, iščočih in stremečih. Tekom takega razvoja, ki ga moremo primerjati le z organsko rastjo, se je država res prav v zadnjih letih znatno preobrazila: od liberalistične države, ki se je izčrpala vsa v prazni zaščiti tega, kar je, v državo, ki bodi vse; od demokratične države relativističnega značaja do države z določenim absolutnim programom in načeli, do totalitarne države, ki jo grade vse aprioristične miselnosti: boljševizem, hitlerjevstvo in fašizem.

Taka gibanja pretresajo svet. Pri nas ta vprašanja niso na dnevnem redu političnega življenja; razpravljanja se omejujejo samo na posameznosti, ne da bi se razgrnil problem v celoti: govori se o večji ali manjši meri političnih svoboščin, o enakosti pred zakonom, o bolj ali manj demokratičnem volilnem zakonu itd. Problemov, ki leže globlje pod površjem, nismo načeli. Zato je razumljivo, zakaj vzbuja eno vprašanje, dasi je bolj organizatoričnega značaja, veliko pozornost, namreč vprašanje o krajevni porazdelitvi državne moči. V razpravljanju o večji ali manjši moči osrednjih, krajevnih ter samoupravnih organov pa ne načenjajo tudi problemov o državi in njenih nalogah, marveč jo sprejemajo tako, kakršna je.

Ustrezne mere za pravilno notranjo porazdelitev državne moči med državnim središčem in organi izven njega tekom skoro dveh desetletij našega državnega življenja vkljub velikim naporom še nismo mogli najti. Vidovdanska ustava je hotela vprašanje rešiti po celem na ta način, da je presadila na naša tla ustroj angleškega parlamentarizma in francoske uprave. Dogodki so dokazali, da to ni uspelo: demokracija in parlamentarizem sta se izprevrgla v strankarstvo slabe vrste, upravni centralizem pa je celó tehnično odpovedal. Tuji vzgledi, včasih celó egoistične želje strankarskih skupin, niso mogli dati državnemu ustroju tistega sozvočja, ki mora biti med narodom in ureditvijo njegove državne tvorbe. Nasprotno: disonance so postajale vedno bolj hreščeče. Šli smo iskat novih potov.

Ureditev notranjega upravnega ustroja države je v naši državi povsem svojevrstno vprašanje, ki ga ne moremo reševati po vzgledu drugih držav. To namreč ni zgolj tehnično-organizatorično vprašanje; pri odmerjanju moči, ki naj jo ima središče države in pa upravne edinice izven njega, je treba najti sorazmerje, ki se ne ravna samo po vidikih upravne tehnike, marveč mora upoštevati čisto drugačne okoliščnosti. Posamezni deli naše države so se združili v državno celoto, a poprej so se samosvoje razvijali pod vplivom drugih državnih tvorb ter v drugih kulturnih področjih. Enotna narodnostna osnova, ki je ustvarila in ohranila enotno državo, se je razdeljena na ta področja dolgo razvijala dokaj samosvoje. Spričo dokaj kasne združitve v enotno državo se niso mogle tako nastale razlike izenačevati po mehaničnih načelih ali na povprečno enotno obliko. Tega jugoslovanska državna misel tudi ne terja. Ona mora računati z vsem, kar je dobrega, zdravega in pozitivnega v vsem narodu. Zato mora povsod pospeševati organski, ne samo gospodarski, ampak tudi kulturni razvoj, vendar v smeri na skupno, vsemu narodu lastno višjo stopnjo, v katero naj se zlijejo vse sile naroda. Le tako zasnovan razvoj bo pomenil zdrav, zanesljiv in trajen napredek.

To moramo upoštevati; samo po pravilnem tehtanju prav vseh okoliščnosti, ki prihajajo v poštev in ki se dajo v dobi političnega zatišja oceniti pravilneje, nego v dobi razburkanih strankarskih strasti, bomo našli tisto sorazmerje, ki bo prav porazdelilo državno moč med njenim središčem, ki mora biti močno, pa med krajevnimi organi, ki morajo biti sposobni vzpodbujati za naloge, ki jih današnji čas terja od njih.

Dr. O. Pirkmajer:

NAŠ PROBLEM UPRAVNE DECENTRALIZACIJE

Razvoj decentralizacije.

Država izvršuje upravne posle v prvem redu sama. Poleg tega organizira posebne ustanove, da izvršujejo posle javne uprave v korist celokupne države. Njim poverja javne posle v takem obsegu in takega značaja, kakor smatra združljivo z državnim smotrom, katerega si stavi in ga skuša doseči z upravo.

Prenos upravnih poslov, ki bi jih sicer morala izvrševati država, na samoupravna oblastva, imenujemo *u p r a v n o d e c e n t r a l i z a c i j o*. V širšem pomenu označujemo z decentralizacijo vsak prenos poslov iz centrale, tedaj ne le na samoupravno, temveč tudi na lokalno upravo (dekoncentracija). Boj za decentralizacijo uprave smo imeli na dnevnem redu v mnogih državah. Tam, kjer zahteva razvoj prilik, da se državna organizacija na novo preureja, stopa borba za obsežnejšo decentralizacijo v odločnejši obliki na dan ter daje često obeleženje notranji politični situaciji. Tu se kosa dvoje diametralnih tez. Ena poudarja vzvišeno stališče države ter prihaja tu pa tam do pretiranega ekstreme nazorov, kakor jih najdemo v dobi pristno policijske države, druga pa se drži avtonomizma ter gre včasih v ekstremu tako daleč, da hoče poznati državno celokupnost le še tedaj, ako ji ta ne nalaga nobenih bremen, temveč nudi le materialno korist in zaščito brez vsakršne protizahteve. Obe smeri imata za sabo svojo zgodovino, prihajata pa vedno zopet v prenovljeni obliki na površje.

Svetovna vojna je povzročila katastrofalno gospodarsko propadanje skoro brez izjeme v vseh prizadetih državah. Zapustila nam je težavno gospodarsko in socialno stanje. Ta dediščina ni mogla ostati brez vpliva na usmeritev državne uprave, katere smoter je v pretežni meri gospodarskega in socialnega značaja. Gospodarski procvit in povišanje socialne stopnje prebivalstva sta glavni cilj moderne uprave. Uspeh uprave v tem pogledu daje kulturi države svoje obeležje. Stremljenja gospodarskega značaja in zahteve po socialnih preosnovah so značilni pojavi v prvi dobi po vojni; potem stopa še jače v ospredje socialna smer, ki se je desetletja že pripravljala na pohod in je s kulturo v naprednih državah dosegla že pred vojno primerno upoštevanje. Države, ki so zaostale s socialno zakonodajo, skušajo z mrzlično naglico dohiteti zamujeno, da na ta način ustavijo preteči razvoj v levičarske ekstreme. Tako se pre-

tvarjajo države, ki so imele poprej značaj strogo pravne države. Javna blaginja postaja glavni smoter uprave in temu se morajo podvreči tudi zasebni interesi; celo lastninska pravica ne ostane neokrnjena. Eudajmonistični princip s svojo merkantilistično smerjo prevladuje. Centralistična smer uprave prihaja do popolne veljave kot naravna posledica tendence, da je treba vse naloge naprtiti državi.

Ker socialnih problemov ni mogoče uspešno reševati brez vzporednega pospeševanja gospodarskih smotrov, prevzema socialno usmerjena država na svoja ramena še širše gospodarsko področje. Tako prihajajo v njeno področje tudi panoge, ki po svoji naravi niso za centralistični upravni sistem. Take preobtežitve državna uprava ne zmore, zlasti ako nima v vseh panogah zadosti usposobljenega upravnega aparata. Kot posledica se pojavlja nezadovoljnost v gospodarskih krogih in vedno večje postaja razočaranje pri onih, ki so, potrebni socialne zaščite, stavljali svoje nade na upravo. Država prihaja končno sama do spoznanja, da si je naložila poleg prevelikega bremena še preveliko odgovornost, ter si želi olajšave. Tu je dobrodošla samouprava, ki naj dobi svoje polje za udejstvovanje s tem, da prevzame posle gospodarskega in socialnega značaja ter skuša reševati te probleme po materialni možnosti porazdeljene na teritorialno manjšo interesno sfero. Centralistična uprava se decentralizira.

Taka je slika tudi pri nas po prvem deceniju ujedinjenja. Že Vidovdanska ustava je skušala rešiti problem decentralizacije. Njen neuspeh ima svoje posebne razloge, med katerimi historični kritik ne bo mogel prezreti tradicije, vzgoje in kulturne mnogoličnosti v posameznih delih naše države. Pri tej priliki se mi zdi potrebno ugotoviti, da samouprave, ustvarjene na osnovi Vidovdanske ustave, niso v vseh krajih delovale brez vidnih uspehov. A kar je to institucijo pokopalo, se je pojavljalo v večji ali manjši meri pri vseh oblastnih samoupravah. Ustvaritev mnogobrojnih torišč za politično obračunavanje gotovo ni bil cilj decentralizacije; saj smo v tej dobi že glede centralnega parlamenta prišli do izkustev, ki so resno ogražala parlamentarizem. Oblastne samouprave, zamišljene kot gospodarsko-socialne upravne institucije, so postale s svojimi političnimi pretiravanji pomočnice grobokopov parlamentarizma. Še en moment je treba navesti, da se iz pogrškov v preteklosti naučimo boljšega. Dvotirni upravni sistem, v katerem gledajo nekateri idealno rešitev za samouprave, je izzval v dobi oblastnih samouprav trajne kolizije med interesi državne uprave in samouprave. Ne spuščam se v oceno tega, da-li so ti interesi bili namišljeni, fiktivni ali pa res-

nični. Zadostuje dejstvo, da nas je skušnja prepričala, da je harmonično in uspešno delovanje v dveh paralelnih tirih uprave nemogoče, pa tudi skrajno neekonomično. Doba poslednjih let nam je jasno dokazala, da se ne moremo nikdar več povrniti k dvotirnemu upravnemu sistemu, četudi prav nič ne dvomimo, da je treba čisti državni upravni sistem poživeti z iniciativo, ki mora prihajati iz naroda, oziroma iz krogov, ki stoje v sredini življenja ter so neposredno prizadeti.

Kadar govorimo o decentralizaciji, imamo v mislih prenos poslov od državne uprave na samoupravo. V katerem obsegu se naj posli prenesejo in v katerih panogah, je vprašanje, ki predstavlja enega najtežjih državno-organizatorskih problemov. To vprašanje se ne da reševati po kakem receptu, ki se je obnesel v kaki drugi državi, ker je uspeh v veliki meri odvisen od specialnih momentov v posameznih državah. Naravno je, da je tu v veliki meri soodločujoč historični razvoj in kulturna stopnja naroda. Praviloma je visoko kulturno prebivalstvo, čigar gospodarstvo je v procvitu, sposobno za širšo samoupravo, vendar tudi to ni stalno merilo. V dobi parlamentarnega ekscediranja in političnega pretiravanja odmerja država samoupravam ožji delokrog, v ustaljenih političnih prilikah pa tudi najširša decentralizacija ne bo spravljala v nevarnost državnih interesov. V tem pogledu proces nikdar ne bo zaključen. Kadar slavi centralizem svoje orgije, se pojača težnja po decentralizaciji, kadar pa se pokaže avtonomizem nevaren za državno celoto, avtomatično nastopi akcija za pojačanje edinosti in centralnega vodstva.

Lokalna uprava.

Kadar določamo delokrog samouprave, smo navajeni na osnovi državoslovnih teorij zastopati stališče, da je država primarna nositeljica vsega upravnega delokroga in da šele ona od tega delokroga prenaša izvesten del poslov na samouprave. Institut samouprave, kakor ga razlagamo že iz same besede, je takega značaja, da narekuje državi izvestno mero previdnosti, ker ne nudi vedno garancije za izvrševanje poslov s pravilnega vsedržavnega vidika. Naravno je, da pri taki konstrukciji samouprave ne more biti govora o širokopotezni decentralizaciji, ker se zdi samouprava manj sposobno in manj zanesljivo sredstvo za izvrševanje upravnih funkcij. V resnici je pa ta konstrukcija samo namišljena in je produkt državoslovnih tez, ki izvirajo iz dobe absolutizma, oziroma iz dobe, ko nam je nacionalno tuja, oziroma nasprotna vladavina odmerjala porcije samouprave po vsakokratni politični konstelaciji in

po taktiki, ki so jo njej narekovala nam sovražna stremljenja. Ne more biti dvoma o tem, da se morajo vsedržavni interesi upoštevati v prvem redu in da je treba ožje koristi podrediti širšim. Ni pa pravilno, da se po tem načelu deli področje med državno upravo in samoupravo, ker ni nobenega dvoma, da je pravilno poslovanje lokalne uprave z upoštevanjem lokalnih interesov isto tako državna potreba, kakor smotrno upravljanje države kot celote. Ne moremo tedaj reči, da je samoupravni delokrog inferiornega značaja in da se morejo posamezni posli prenesti na samoupravo, češ ker so manjšega pomena za državo. Ako upoštevamo zgodovinski razvoj države, moramo ugotoviti, da je prej kakor država obstajala družina, oziroma zadruga s svojim patriarhaličnim redom; zadruga so se združile v višje organizatorne edinice in so se podvrgle skupnemu pravnemu redu ter enotnemu vodstvu na določenem teritoriju; tako se je ustvarila država. Po genetičnem načelu prihajamo do zaključka, da je tudi delokrog nižje upravne edinice primaren, kakor ima tudi država svoje primarne funkcije. S tem hočem le popraviti naziranje, češ da je delokrog samouprave za državo manj važen kakor lastni delokrog državne uprave. V resnici gre za posle lokalnega značaja, ki so pa za to področje isto tako važni, kakor so važni državni posli za področje celotne države. Danes delitev na samoupravni in državni delokrog ne ustreza modernemu gledanju na funkcionalno porazdelitev delokroga v javni upravi. Točnejša je ločitev med državno upravo in lokalno upravo. Saj težišče ne leži več v organih uprave, temveč kvečjemu v tem, kakšen vpliv ima na to upravo narod. V parlamentarnih državah je vpliv naroda na državno upravo zajamčen že v centralni upravi, ker izhaja vlada iz parlamenta; za samoupravni delokrog prihaja v poštev le še vpliv regionalnega ali lokalnega zastopstva, ki se voli ali delegira po lokalnih upravnih edinicah.

Ako govorimo o širokih samoupravah ali o prenosu poslov na samoupravo, mislimo na pojačanje lokalne uprave, ki pa mora biti za izvrševanje upravnih poslov isto tako sposobna kakor državna uprava, ako naj res prevzame širok delokrog, ne pa samo manj važne posle. Ako s tega stališča razmotrivamo vprašanje decentralizacije, bomo prišli do pravilnejše rešitve, ker nas ne bo ovirala bojazen, da bi bili s tako decentralizacijo ogroženi državni interesi. Lokalna uprava se bo s svojim delokrogom, ki je po svoji vsebini znabiti manj važen od državnega samo radi omejitve na manjše upravno področje, morala zavedati velike odgovornosti ter bo mogla opravičiti svoj obstoj samo tedaj, ako bo pri upravljanju poslov, ki

lahko zadenejo interese državne celokupnosti, pokazala tudi nekaj državniške sposobnosti.

Seveda bi bilo pretirano pričakovati, da med lokalno upravo ali samoupravo in težnjami državne uprave ne bi moglo priti do trenj. V tem pogledu se, kakor rečeno, proces ne more ustaliti ali vsaj ne more trajno ostati na eni točki. Nove naloge, nova bremena oživljajo boj in obnavljajo problem. Nasprotje med centralističnimi in centrifugalnimi tendencami ne bo moglo biti nikdar za trajno odstranjeno.

Zakaj je treba upravo decentralizirati.

Kadar govorimo o decentralizaciji, mislimo predvsem na funkcionalno razbremenitev centrale. Tej se posli odvzamejo ter prenešajo na nižje upravne edinice, bodisi državne, bodisi samoupravne. Oboje je pri nas aktualno in nebroj argumentov se navaja, ki zgovorno utemeljujejo potrebo decentralizacije.

Živimo v dobi, ki zahteva od uprave mnogo več kot kedaj. Kdor danes nosi odgovornost šefa uprave ter se zaveda v vseh konsekvencah, kaj mu je naloženo na ramena, temu res ni lahko in ni prav nič zavidanja vreden. Ne-le vrhovna, tudi lokalna državna uprava t. j. ona v banovini in srezu mora imeti na čelu kvalitetne osebnosti, ljudi širokega obzorja in trdnega kova, ki ne smejo imeti nobene druge ambicije kakor to, da služijo aktualnim potrebam naroda, da utrjujejo državno politiko, varujejo ugled in avtoriteto vlade, da krepko podpirajo konstruktivne sile ter da budno motrijo in smotrno usmerjajo miselnost naroda in krepijo državljsko zavest. Na teh položajih ne sme biti mesta za spekulacije osebnega značaja; bogata, ob vseobčem pomanjkanju težko zbrana in mnogostranska sredstva, ki morajo biti upravi na razpolago za državne in vseobče potrebe, se ne smejo uporabljati na nepravilnih mestih, iz nepravilnih motivov in za neprave cilje. Meni se zdi, da mora biti tak položaj na eni strani tako vzvišen, da ga ne morejo doseči vsakdanje spletke, na drugi strani pa mora biti tako svetel in čist, da ga ne smejo obvladati osebne ambicije povprečnega zemljana. V tem pogledu je centrala poklicana, da krepko uveljavlja svojo vodstveno voljo ter pazi, da se zdravo razmerje med centralo in lokalno upravo ne zastruplja, da se v centrali ne poraja nezaupljivost in ne ustvarja nesigurnost, in da se v pokrajinah vlada po splošnih vodilnih smernicah, ki jih določijo odgovorna vlada oziroma odgovorni politični faktorji. To se mi zdi važno baš iz razloga, ker se brez takih pogojev lokalni upravi ne bi moglo izročiti vse tisto obsežno področje, kakor

bi bilo za upravo nujno potrebno, da se kolikor mogoče približa narodu in da postane resnično taka, kakor ustreza življenjskim potrebam prebivalstva.

S tem prihajam do našega problema decentralizacije uprave, ki radi težkih političnih prilik in obćih gospodarskih stisk vsak dan bolj sili v ospredje. Zakaj potiska kriza pri nas tudi problem decentralizacije v ospredje? Predvsem se moramo zavedati, da je danes breme odgovornosti za naše gospodarsko stanje povsem koncentrirano na centralo. Na drugi strani vsi vemo, da rešitev krize ni odvisna izključno od ukrepov centralne vlade, marveč se da bistveno omiliti z raznimi akcijami lokalnega značaja, kakor pač ustrezajo potrebam posameznih upravnih področij. Za to funkcijo je treba spraviti v življenje lokalne samouprave, ki bi se naj bavile zlasti z aktualnimi vprašanji iz gospodarskega in socialnega področja, med tem ko bi centrala delo lokalne uprave urejala in vodila po določenih načelih izdelanega načrta, ki bi se nanašal na področje celokupne države. Posebno važno se mi zdi, da dobe banovine ustavna zastopstva, iz katerih bi mogla priti marsikatera zdrava iniciativa tudi za centralo, zlasti pa bi se z njimi prenesla odgovornost tudi na širše sloje naroda. Ob sodelovanju lokalne reprezentance naroda se bodo skušali reševati trdi in komplicirani problemi, ki se bodo pokazali z vsemi svojimi težavami ter zahtevali trezne in stvarne presoje, mnogo potrpežljivosti pa znabiti tudi tu pa tam drago učnino. Kritika na centralo se bo dovedla v prave meje. Že s psihološkega stališča bi to mnogo pomenilo ter bi služilo kot važno vzgojno sredstvo v šoli političnega življenja.

Druga važna prednost, ki bi jo nam mogla prinesiti decentralizacija uprave, je poenostavljenje ter pocenitev, katera nam je zlasti danes nujno potrebna. Ako motrimo državni proračun, vidimo, da so razmeroma visoki izdatki za centralno birokracijo neracionalni, ker se isti posli rešujejo v več instancah ter bi se moglo mnogo prištediti, ako bi se izvedla smotrna decentralizacija. Pri tem pa sem prepričan, da se lahko odnos med centralno in lokalno upravo uredi tako, da vsedržavni interesi ne bodo mogli biti ogroženi radi kakega iztirjenja lokalne uprave. Zakaj bi sedanji uradnik centrale ne upošteval centralnih interesov, ako ga eksponiram k lokalni upravi? V nebroj slučajev ta moment niti ne prihaja v poštev, ker gre za strokovna vprašanja. Tu moram poudariti, da je v pojačanju strokovnega elementa v upravi dana najboljša garancija za njeno pravilno funkcioniranje pa tudi zavarovanje vseobćih državnih interesov.

Decentralizacija — jedro notranjepolitičnega problema.

Četudi se nočem baviti z nadaljnjim utemeljevanjem potrebe decentralizacije, se moram vendar še nekoliko pomuditi pri vprašanju, zakaj postaja decentralizacija jedro našega notranje-političnega problema in zakaj si ometajo mnogi od pravilne rešitve tega vprašanja zboljšanje naših občnih gospodarskih, zlasti pa političnih razmer. Kaj je vzrok centrifugalnim tendencam, ki se pri nas pojavljajo? Ali gre tu res samo za neko ljubosumnost, da nam vse zadeve rešuje centrala in da nam ne dopušča dovoljne ingerence na to reševanje; in da stvari rešujejo ljudje, ki ne poznajo posebnih lokalnih prilik, da se presojaajo državni interesi z ozkega in pretiranega stališča mimo potreb faktičnega realnega življenja in da postaja radi tega uprava vedno bolj okorela, skratka sad na drevesu, kateremu se suše korenine in je brez živega soka? Gotovo so ti prigovori aktualni. Vendar mislim, da v politiki take trditve z navedenimi argumenti vred nimajo tolike gonilne sile, da bi sprožile pri ljudeh z zdravo pametjo zahteve, kakor jih slišimo dnevno in se obravnavajo brez sramu, dasi nam ogražajo pridobitve naše državne in nacionalne skupnosti, ter nas spravljajo v opasnost, da zapravimo našo udarno silo in sposobnost za obrambo naših bitnih državnih in nacionalnih interesov. Tu se nam vriva vprašanje: zakaj so tekli potoki mučeniške krvi na bojnih poljanah in zakaj trohne hekatombe kosti naših za svobodo in ujedinjenje padlih junakov? Kaj takega more zahtevati le, kdor je obupal nad vsako drugo rešitvijo, a mora imeti vsaj namišljeno še mnogo bolj tehtnih razlogov za to, ako vztraja pri desparatnih zahtevah. Užaljenost ne more biti dovolj jak motiv za tako početje. Samo s takim argumentom bi se niti ne dala izvesti agitacija v masah naroda s tolikim uspehom. In zakaj se pojavlja taka pretirana težnja baš pri Hrvatih? Ali je hrvaško vprašanje produkt sentimentalnosti užaljenega samoljubja, domišljavosti, namišljene zapostavljenosti? Ljudje, ki si predstavljajo, da govore v imenu Hrvatov, gledajo na problem notranje državne ureditve čisto realistično ter postavljajo v ospredje argumente zlasti materialnega značaja: neenakost pri plačevanju in prejemanju se navaja kot glavni razlog nezadovoljstva. Tako se nam predstavlja hrvaško vprašanje po svojem bistvu kot problem čisto finančne prirode. Za politika seveda stvar nima samo finančnega lica.

Gotovo pa je, da more v kmečkih masah najbolj učinkovito nastopati, ako se vprašanje obravnava s stališča samoobrambe ma-

terialnih interesov. Tu bo vsak verjel, da se ta problem ne da rešiti s korekturo prakse, s poboljšanjem upravnega aparata ali z zagotovitvijo pravičnega upoštevanja vseh potrebnih momentov. Vse to po dosedanjih izkušnjah ne nudi garancije za ustvaritev onega stanja, ki bi moglo zadovoljiti vse tiste, katerim so bili čitani toliki prijetni evangeliji ter ustvarjene nade čisto konkretne vsebine. Ako raziskujemo razloge, da je moglo zazoreti to vprašanje kot spontan izraz miselnosti skoro celokupnega hrvaškega dela našega naroda, ne moremo mimo pomembnega dejstva, da sta imeli Hrvatska in Slavonija pred ujedinjenjem svojo državo-pravno posebnost. Zlasti v finančnem pogledu sta uživali obe kraljevini dalekosežne privilegije. Mogli sta svoje ožje zadeve opravljati skoro povsem samostojno in neodvisno od Ogrske v mnogo širšem področju in z izdatnejšimi sredstvi kakor ostale pokrajine bivše avstro-ogrske monarhije, kjer je bila finančna avtonomija dosti skromna. Ako pomislimo, da je Hrvatska s Slavonijo po poslednji «nagodbi» z Ogrsko iz leta 1906. dobivala od vseh na njenem področju pobranih davkov celih 44 % ter uživala še razne druge finančne privilegije, tedaj moramo priznati, da je Hrvatska bila navajena izvajati vladne funkcije v bistveno širšem obsegu kakor pa ostali del bivše Avstro-Ogrske. Ako primerjamo po finančnih momentih izraženi obseg avtonomije pri današnji državni ureditvi, tedaj se nam pokaže prilično nesorazmerje zlasti, ako se ozremo na bivšo državno ureditev na Hrvatskem. Relacija med pokrajinskimi in državnimi financami na področju Hrvatske in Slavonije je bila tam skoro 1 : 1, medtem ko je razmerje današnjih banovinskih financ do državnih 1 : 10. V tem razmerju je treba iskati psihološki moment nezadovoljstva s sedanjim našim še vedno zelo centralistično nastrojenim upravnim sistemom. Pa še neki drugi psihološki moment moramo upoštevati. Na Hrvatskem je borba za nagodbo, t. j. v glavnem za ureditev plačilnega razmerja ali ključa za prispevanje k skupnim zadevam, tvorila že vedno esencialen del hrvatske notranje politike ter je bila vsa politična akcija v glavnem koncentrirana na to vprašanje. Politična borbenost za to vprašanje je Hrvatom v krvi iz tradicije ter se je naravno zopet zbudila, ker tako dolgo nismo našli možnosti, da bi se ta pereča zadeva reševala v času z zdravejšo atmosfero, kakor je današnja.

Navajam to, ker bi želel poiskati kar največ komponent v tem vprašanju. Ne smemo pa misliti, da leži v kaki nagodbi recept za reševanje vprašanja decentralizacije. Ne mislim samo na državo-pravne ovire, temveč vidim zlasti zapreke, ki se pojavljajo radi

nujnih posledic za našo narodno in državno skupnost in radi našega sedemnajstletnega skupnega življenja. Saj se je v tej dobi popolnoma preobrazila finančna osnova našega državnega gospodarstva. Danes ni mogoče omejiti skupnih zadev le na ono, kar so Hrvati mogli in hoteli imeti skupnega z Madžari, ki po krvi in kulturi niso imeli nobene skupnosti s hrvatskim narodom. Pa tudi sicer je celotna struktura državnega življenja doživela ne-le pri nas, temveč v vsch deželah tako bistvene spremembe, da se ne bi mogli posluževati anahronističnega recepta iz leta 1906. Ne smemo pozabiti, da je državam, ki so nastale po vojni kot nove tvorbe, doznačena dedščina svetovne vojne, ki se bistveno kaže v izdatkih skupnega državnega proračuna.

Kako daleč lahko sega decentralizacija?

Ako naj pravilno razmejimo obseg decentralizacije — ime državne oblike ni tako bistveno, kakor vsebina — tedaj moramo predvsem analizirati izdatke in dohodke v državnem gospodarstvu ter jih po vrsti preskusiti, ali in koliko prenesejo v posameznih primerih, da jih decentraliziramo, t. j. izročimo v upravljanje pokrajini oziroma lokalnemu predstavniku uprave.

Poglejmo si tedaj naš državni proračun! Tu najdemo glede izdatkov, da participirajo posamezne panoge na celokupnem proračunu v razmerju, ki se odraža v sledečih odstotkih:

1.) vrhovna uprava	2,5 %
2.) penzije in invalidnine itd.	16 %
3.) državni dolgovi	14 %
4.) zunanje ministrstvo	2 %
5.) ministrstvo vojske in mornarice	28 %
6.) finančno ministrstvo	4,5 %
7.) notranje ministrstvo	8 %
8.) ministrstvo pravde	5 %
9.) ministrstvo prosvete	11,5 %
10.) ministrstvo za narodno zdravje in social. politiko	2 %
11.) ministrstvo za zgradbe	2,5 %
12.) ministrstvo za promet (vključno pošta)	3 %
13.) ministrstvo za kmetijstvo	1 %
14.) ministrstvo za trgovino in industrijo	0,5 %
15.) ministrstvo za gozdove in rudnike	0,5 %
16.) rezervni krediti	0,4 %
17.) ministrstvo za telesno vzgojo	0,1 %

V različnih letih lahko te številke malo variirajo, ali v glavnem ostanejo v bistvu nespremenjene, tako da jih moremo uporabiti v tem primeru, tudi brez ozira na konkretno proračunsko leto. Državnih podjetij in ustanov pri tem nisem upošteval.

Ako si predočimo področje, ki se finansira iz prvih petih postavk, t. j.: vrhovna uprava, ministrstvo vojske in mornarice, penzije, državni dolгови in zunanje ministrstvo, se kaj lahko uverimo, da se ta področja ne dajo z lepa decentralizirati in tedaj ne prihajajo v poštev za prenos na nižje upravne edinice ali pa za samouprave. S tem imamo že 62 % kompetence vezane na centralo. Ker znaša naš državni proračun (brez podjetij) ca 7 milijard dinarjev, ostane že iz tega naslova skoro 4 in pol milijarde v upravljanju centrale. Izdatki ministrstva financ in notranjega ministrstva, ki znašajo skupaj 12 % celokupnega državnega proračuna, se isto tako po večjem delu ne bi dali decentralizirati. Celo v zvezni državi morajo ostati carine, državni monopoli in nekateri davki v rokah države, t. j. v centrali. V notranjem ministrstvu so preliminirani tudi izdatki za žandarmerijo (60 % vseh izdatkov tega resora) ter za prenos samouprave ne prihajajo v poštev. Tudi prenos pravosodja (5 %) na samouprave ne more biti priporočljiv, ker bi se mogle pojaviti v pravosodju neenakosti, kar gotovo ne bi vplivalo ugodno na razvoj posameznih pokrajin. Tu bi mogli govoriti le o prenosu kompetenc na lokalne predstavnike glede postavljanja sodnikov, tako da bi se mogel decentralizirati del kreditov. Izdatki v resoru prosvete (11 %) gredo po večini za osebne prejemke njegovega osebja, ki bi se mogli prenesti na pokrajine, a vodstvo in nadzorstvo prosvete, visoke šole, prosvetna politika in zakonodaja (vsaj okvirna) bi mogle ostati v rokah centrale. Ostali resori, zlasti kmetijstvo, zgradbe, socialna politika in narodno zdravstvo, telesna vzgoja ter trgovinstvo se dajo brez škode decentralizirati tako, da bi ostala v centrali za te panoge le splošna politika na znotraj in zunaj. Ker so pa njihovi deleži v državnem proračunu zelo skromni, ostane tudi decentralizacija razmeroma skromna, ker se razmerje kreditov bistveno ne izboljša v prilog samoupravi oziroma lokalni upravi.

Funkcije, ki so že po svojem bistvu centralnega značaja, se pa itak ne morejo prenesti na lokalne uprave. Trgovinska politika, zlasti kolikor naj regulira naše razmerje do drugih držav, spada brezdvomno v državno politiko, ker moramo v teh vprašanjih iz mnogih razlogov, zlasti pa v interesu našega celokupnega gospodarskega razvoja nastopiti kot celota z enotno politiko.

Dohodki in izdatki ministrstva za promet se ne dajo deliti na pokrajine, ne le ker je to tehnično skoro nemogoče, temveč tudi iz razloga, ker potrebujejo taka državna podjetja kolikor mogoče široko poslovno področje, da lahko uspevajo in da se vzdržujejo tudi proge, katere ne morejo postati aktivne, ki pa so radi popolnosti prometnega omrežja neobhodno potrebne. Izdatki za nove železniške proge prav za prav ne spadajo v redni proračun, temveč se morajo kriti iz tekočih dohodkov edino anuitete za amortizacijo investicijskih posojil. Takih bremen seveda pokrajine ne bi mogle prevzeti. Tu morajo pomagati dohodki ostalih že amortiziranih prog, ker nove proge v prvi dobi ne morejo biti aktivne ter ne morejo nuditi popolne rentabilnosti, dokler ni vsaj velik del investicijskih stroškov amortiziran. Pri tem bi se naj seveda investicije pravično porazdelile na posamezne pokrajine.

O pošti, telegrafu in telefonu velja v glavnem isto, kar je navedeno o železnici. Tudi poštna hranilnica in državna hipotekarna banka spadata v to kategorijo. Takih ustanov ni mogoče prenesti na samouprave, ker imajo svoj *raison d'être* samo kot državne ustanove na skupnem celotnem državnem področju. S tem pa ni rečeno, da se uprava takih ustanov ne da brez škode dekoncentrirati. Naravno je, da se mora kreditna in denarna politika prilagoditi potrebam posameznih pokrajin. Tu je gotovo potrebna primerna ingerenca samouprav na vodstvo poslov, da bi se v posameznih pokrajinah nabrali denar uporabljal tako, da ga ne bi primanjkovalo za gospodarske potrebe dotičnih pokrajin.

Ako pogledamo najnovejše številke, kakor jih navaja proračun za leto 1936./37., ki je predložen Narodnemu predstavništvu, je slika o razdelitvi po posameznih pokrajinah nekoliko drugačna, ker so v tem proračunu zapopadana tudi vsa državna podjetja, ki so se doslej ločeno budžetirala in zato v gornjih številkah niso upoštevana. Po teh navedbah znaša celokupen državni proračun nekaj nad 10 milijard dinarjev ter se porazdeli v odstotkih na posamezne panoge takole:

1.) vrhovna državna uprava	1·57 %
2.) pokojnine in invalidnine	11— %
3.) državni dolgovi	5·17 %
4.) zunanje ministrstvo	1·21 %
5.) finančno ministrstvo	7·97 %
6.) vojska in mornarica	23·10 %
7.) ministrstvo za promet	21·78 %

8.) ministrstvo pošte	3·62 %
9.) ministrstvo pravde	3·49 %
10.) notranje ministrstvo	5·17 %
11.) ministrstvo prosvete	8·33 %
12.) ministrstvo za zgradbe	1·55 %
13.) ministrstvo za kmetijstvo	0·96 %
14.) ministrstvo za trgovino	0·44 %
15.) ministr. za gozdove in rudnike	2·66 %
16.) ministr. za soc. pol. in nar. zdr.	1·99 %
17.) minist. za telesno vzgojo	0·12 %
18.) rezervni krediti	0·40 %

Ako upoštevamo, da so panoge pod 1.) do vključno 8.) po svojem bistvu rezervirane za centralo (nekaj odstotkov se da gotovo tudi tu decentralizirati), nam od ostalih panog preostaja komaj še kakih 25 %, ki bi se od celotnega državnega proračuna mogli prenesti na lokalno upravo ali pa na samoupravo. Na drugi strani pa je skoro 75 % kreditov, t. j. 7 in pol milijarde dinarjev vezanih za centralno upravljanje.

Te centralne postavke za obravnavanje našega problema skoraj sploh ne prihajajo resno v poštev. Te tvorijo jedro drugega problema, ki je za ureditev naših notranjih prilik v resnici še važnejši od decentralizacije. To je problem sodelležbe pri vodstvu centralne državne uprave. Tu je po sredi zasedba vodilnih in važnejših mest v naših ministrstvih in v državnih ustanovah, kjer se morajo postopno odpraviti mnoge sedanje anomalije. Vendar ne smemo misliti, da unitarna država prenaša, da bi se centralni položaji delili po izvestnem ključu. O tem ne more biti govora. Dovolj je, ako se postavi in izvaja načelo, da plemenska ali pokrajinska pripadnost sploh ne more biti kriterij za doseg takih mest, marveč da so ta ob enaki sposobnosti dostopna vsem uradnikom popolnoma enakomerno. Ako bi se to načelo pravilno in objektivno izvajalo, bi v teku časa sama po sebi odpadla anomalija, ki danes vzbuja mnogo slabe volje in upravičenih občutkov zapostavljanja.

Iz bežne analize državnega proračuna vidimo prav interesantne činjenice, k jih na žalost mnogi ljudje, ki se bavijo z dnevnimi javnimi vprašanji, ali ne poznajo ali pa nanje pozabljajo, kadar razpravljajo in poskušajo, kako bi se dal rešiti naš vedno bolj akutni problem upravne decentralizacije. Situacija je tedaj ta-le: Približno 75 % sedanjega državnega budžeta mora ostati centralizi-

ranega že iz razlogov državnega rezona. Morali bi kršiti mednarodne obveznosti in majali bi temelje naše države ter ogražali nadaljnje življenje ali vsaj preprečili normalen razvoj naše države, ako bi hoteli prekoračiti to približno postavljeno mejo. Posledic bi ne trpela le država kot celota, temveč nič manj same pokrajine, ki bi bile v razvoju ovirane ter izročene večnim pretresljajem. Ako bi hoteli iti preko gornje meje, bi taka rešitev pomenila že čisto federativno ureditev, za kar bi bilo treba šele najti potrebnih preventivnih kavl, da se preprečijo pravkar omnejene posledice.

Treba je še omeniti, da je del področja, ki ga lahko prenesemo na lokalno upravo, mnogo bolj ekspanziven od onega, ki mora ostati v centrali. Ako velja danes za pravo zakon o naraščajoči kompetenci, tedaj ima ta zakon svoj izvor v glavnem v socialnem in gospodarskem področju, ki je določeno samoupravi. Tu je zlasti pri nas polje široko in neobdelano, tako da moramo računati s tem, da bo bodočnost razmerje glede področja korigirala v prilog lokalni upravi. Seveda je tako naraščanje kompetence omejeno, ker se javne dajatve, to so bremena, ki jih povzroča izvajanje večjega področja, ne dajo natezati brez konca, temveč samo toliko, kolikor to zmore narodno gospodarstvo. Ali tudi v tem pogledu je lokalna uprava na boljšem, ker se še vedno laže najde kaka nova, manj škodljiva davščina na manjše teritorialno področje, kakor pa na državno področje, za katerega prihajajo prvenstveno v pošte davščine, ki imajo kar najbolj splošen značaj in ki enakomerno zadevajo posamezne dele države.

Finančna decentralizacija.

Pri takem stanju stvari je jasno, da problem decentralizacije ni tako enostaven, kakor si ga mnogi predstavljajo. Težava ne leži le v pravilni razmejitvi kompetence, temveč tudi v praktičnih posledicah, ki se rode ob prevzetju kompetence. Te so predvsem finančnega značaja. Gotovo je, da pokrajine ne morejo prevzemati kompetenc, ako se obenem ne zagotovijo oziroma ne prenesejo pripadajoči finančni viri za kritje bremen, ki jih prinaša novo področje. Finance in področje tvorijo junktim, katerega ni mogoče prezreti pri dekoncentraciji, ker se mora sicer ta že ob porodu diskreditirati. Vse to smo že doživeli ter se moramo iz skušenj preteklosti učiti. Oblastne samouprave so prevzele svojčas od države bolnice, ceste, kmetijske zavode in šole ter socialne ustanove proti primernim dotacijam države oblastnim samoupravam. Skoro po

vzpostavitvi banovin je država dotacije ustavila ter prepustila banovinam, da s svojimi lastnimi sredstvi, zlasti z dokladami krijejo potrebe za prevzete ustanove.

Cilj decentralizacije ne sme biti ta, da se država znebi izdatkov za izvestne agende v svojem proračunu; stremeti mora za tem, da se izvestni posli prenesejo na lokalno upravo, ker jih bo ta bolj in bolj ekonomično vršila. Decentralizacija, ki bi imela v glavnem le namen, da razbremeni državni proračun, je že a priori zgrešena, ker to nikdar ne more biti cilj, ampak le avtomatična posledica take reforme.

Poudaril sem že, da je problem decentralizacije v glavnem finančni problem. Analiza državnega proračuna nam je to potrdila ter nam pokazala tudi mejo, do katere se decentralizacija da izvesti, ne da bi se sprožili problemi, ki tangirajo bitnost naše državne in nacionalne eksistence. Ni pa dovolj, da se pečamo samo s področjem, ki se da avtonomizirati, treba je zlasti tudi pogledati, kaki finančni viri se dajo prenesti na pokrajino.

Ako se lotimo finančne strani našega problema, bomo gotovo največ pripomogli k osvetlitvi realnih možnosti, po katerih se da pri nas rešiti vprašanje decentralizacije.

Kake načine finansiranja samouprav poznamo?

Najobičajnejši je sistem doklad k državnim davkom. Ta način kritja samoupravnih izdatkov je najbolj primeren za občine, zlasti za one na deželi, ki skoro nimajo možnosti za kake izdatnejše samostojne davščine. Pri pokrajinah se da dokladni sistem do izvestne meje uporabiti, vendar danes ne more nuditi glavnega deleža za kritje pokrajinskih potreb. Dokladni sistem je sicer prav priljubljen, ker je tehnično zelo praktičen, vendar lahko povzroča težke krivice, ker progresivno stopnjuje morebitno nepravilnost že v osnovnem davku. Tudi vertikalna obremenitev prebivalstva postane z dokladami v največ primerih krivična, zlasti ako se ne dopušča diferenciacija doklad ter se uporablja ista dokladna stopnja za vse vrste direktnih davkov.

Nadaljnji način samupravnega finansiranja je participacija pri državnih davkih. V tem primeru odstopa država del (10 %, 15 %, 50 % ali več odstotkov) svojih dohodkov samoupravi za kritje njenih potreb. Taka udeležba se nanaša navadno samo na izvestne vrste direktnih ali tudi indirektnih davkov ter je lahko po odstotkih različna, in to za vrste davkov kakor tudi za posamezne pokrajine, kateri je udeležba namenjena. Včasih dobi

pokrajina delež od državnih dohodkov šele potem, ko so pokrajinske doklade inkamerirane, ako se hoče preprečiti nadaljnja raznolikost doklad v posameznih pokrajinah. Tak sistem ima ta nedostatek, da je neelastičen in da mu manjka regulator samoobremenitve, ki pri dokladnem sistemu mnogokrat spretno zavira pretirano natezanje bremen. Kdor sam plačuje, navadno nima pretirane apetita. Pri dokladnem sistemu se mora potreba strogo oceniti in potem določiti doklada, pri udeležbi na državnem davku pa je dohodek že v naprej določen, medtem ko se potreba dohodku primerno utesni in razširi.

Imamo tudi sistem državnih dotacij. Tu prispeva država iz svojega proračuna samoupravam določene svote za kritje vseh ali izvestnih izdatkov. Ako se taki prispevki samoupravam dajejo samo od primera do primera, govorimo o državnih subvencijah.

Država lahko odstopi samoupravam izvestne vire svojih dohodkov v popolno eksploatacijo, ali pa si pridrži primerno soudeležbo. Dalje je mogoče, da pobira država za samouprave na vsem področju kako davščino ter jo potem razdeli na posamezne pokrajine po kakem ključu (n. pr. po številu prebivalstva). To prav za prav niso avtonomne davščine, ker le-te predpostavljajo lastno avtonomno področje, temveč so državne davščine, iz katerih podeljuje država samoupravam dotacije.

Končno imamo še sistem več ali manj samostojnega statuiranja samoupravnih davščin, kar daje pokrajinam avtonomno pravico, da si same poiščejo finančnih virov, kolikor niso že državni.

V praksi se navadno pojavljajo najrazličnejše kombinacije navedenih načinov kritja za samoupravne izdatke ter se uporablja tako zvani kombinirani sistem.

Sedaj nam še preostaja, da ugotovimo, s kakimi finančnimi viri razpolaga pri nas država in kateri viri so sposobni oziroma primerni za alimentacijo pokrajinskih proračunov.

Naš davčni zakon pozna tele neposredne davke: zemljearino, zgradarino, pridobnino, rentnino, družbeni, uslužbenski davek, dalje davek na poslovni promet, na luksus, na neoženjene osebe ter vojnico. Od prvih šest navedenih davkov se pobirajo doklade za samouprave. Zgradarina in pridobnina sta odlična finančna vira za samouprave, ki bi se mogla v celoti odstopiti samoupravam, ker bi ju mogle bolje zajeti kakor država. Glede davka na poslovni promet, od katerega banovine danes nimajo nobenega dohodka, sedanje

stanje gotovo ni vzdržno ter bo treba zagotoviti pokrajini primerno soudeležbo. Zlasti obseg prometa, ki se kaže najbolj v davku na poslovni promet, je važno merilo za potrebe lokalnega področja. Z naraščajočim prometom je v prvem redu prizadeta obremitev pokrajine, ker spadajo v njen delokrog ceste, bolnice in socialno skrbstvo. Zato je treba pokrajini zagotoviti avtomatično naraščajoče dohodka baš iz davka na poslovni promet. Tu bi morala pokrajina participirati vsaj 50 %, ker je brez vsakega dvoma, da se najmanj polovica blagovnega prometa vrši v notranjosti pokrajine oziroma samoupravnega področja.

Donos neposrednih davkov vključno davek na poslovni promet in vojnico znaša okoli 2 milijardi in 250 milijonov dinarjev, v dravski banovini pa nad 10 % od tega, to je okoli 225 milijonov dinarjev.

Druga važna skupina davščin so trošarine, ki se plačujejo za nekatere predmete pri potrošnji ali prehodu v promet. Trošarine se smatrajo v vseh državah kot prvenstveni finančni viri za lokalno upravo. Naša država doslej ni stala na tem stališču, temveč je zasedla ta vir prvenstveno za sebe, razen trošarine na vino, ki je sedaj v celoti prepuščena banovinom in občinam. Glede trošarin bi morale veljati vsekakor načelo, naj se prepuščajo lokalnim upravam. Večino trošarin bi morale pobirati pokrajine po enotnih predpisih in po enakih postavkah, na kar bi se po kombiniranem ključu deloma mogle odstopati občinam. Država bi si naj zagotovila primerno participacijo zlasti glede trošarin, ki se pobirajo od importiranih predmetov. Gotovo pa ni razloga, da pokrajina ne bi imela dohodka od trošarine na sladkor ali od trošarine na električno silo. Ti dve trošarini sta zlasti pri nas manj primerni za državno davščino, ker obremujeta radi neenakomerne strukture v posameznih delih naše države izvestne dele državnega področja mnogo bolj kakor druge, ter tedaj nimata kriterija enakomernega državnega davka. Ako se vzdrževanje cest prenese na pokrajino, mora postati trošarina na bencin prvenstveno pokrajinska davščina, ker ta davščina skoro v vseh deželah služi za vzdrževanje in modernizacijo cest.

Trošarine dajo v državnem proračunu nad 800 milijonov dinarjev dohodkov, od katerih plačuje dravska banovina ca 15 %, t. j. okoli 120 milijonov.

Zelo izdaten državni dohodek dajejo takse. V naših banovinskih proračunih se krije s taksami povprečno 10 % vseh izdatkov. Vsi banovinski proračuni v državi znašajo skupaj okoli 800.000.000 dinarjev, takse pa prinašajo nad 80.000.000 dinarjev. Gotovo so takse

prav primeren vir samoupravnih dohodkov. Pojavljajo se kot samostojne samoupravne davščine, v novejšem času pa tudi kot doklada k že obstoječim državnim taksam. Ako se prenese administrativna kompetenca na lokalno upravo, se morajo naravno tudi takse, ki so v zvezi s takimi administrativnimi posli, prenesti na samoupravo, koilkor ona sama finansira lokalno upravo. To ustreza že bistvu takse, ker je to praviloma dajatev, ki se plačuje kot ekvivalent za opravljene posle, za izvestne usluge ali pravice, ki jih nudi uprava.

Končno omenjam še monopole in carine, ki so praviloma čist državni dohodek ter ne prihajajo v poštev za samoupravo, izvzemši carin, kadar imajo značaj trošarine. Seveda se da tudi od dohodkov monopola ter carin in zlasti od dohodkov državne razredne loterije odstopiti primeren delež pokrajinam, vendar je to vprašanje čisto finančne politike, ki bi mogla tako rešitev narekovati iz razloga, da zainteresira pokrajino za večji uspeh pri takih davščinah.

Po razmotrivanju državnih finančnih virov prihajamo do zaključka, da je njih večji del sposoben za decentralizacijo. Mnogi se dajo odstopiti lokalni upravi v celoti, pri mnogih pa je vsaj primerna soudeležba pokrajin ne le mogoča, temveč tudi s stališča pravilne finančne politike potrebna. Pota za rešitev finansiranja samouprav so najrazličnejša. Država lahko vse finančne vire, razen carin, monopolov in dohodkov iz državnih podjetij prepusti pokrajinam ter jim naloži odvajanje izvestne kvote za kritje državnih izdatkov. Ako je področje države za toliko večje od pokrajinskega, kakor smo videli v prejšnjih izvajanjih, kjer smo prišli do skrajne relacije 75 % : 25 % v prilog državi, gotovo ni mogoče računati s prej omenjeno rešitvijo, ki bi mogla državo vsak trenutek spraviti v kočljiv položaj glede kritja najnужnejših državnih potreb.

Pri nas je realna edino solucija, da država ohrani v glavnem sedanje vire za sebe, one pa, ki so v vzročni zvezi s prenešenim področjem ali se dajo od države težje izkoristiti, da jih prepusti pokrajinam in to deloma v celoti, deloma pa s primerno participacijo. V vsakem primeru se morajo prenesti na samouprave vse one davščine, ki niso sposobne, da bi pritegnile vse predele države k enakomernemu prispevanju. Sem spada zlasti trošarina na elektriko, ki bi morala postati pokrajinska davščina z obvezo, da pokrajine odvajajo izvesten del v skupen državni elektrifikacijski sklad, ki naj pospešuje elektrifikacijo v neelektrificiranih delih države. Tudi temu sistemu, da bi država pobirala avtonomne trošarinske davščine in jih potem porazdelila po številu prebivalstva,

moramo ugovarjati, četudi priznamo, da je to najenostavnejša premostitev tehničnih težkoč pri pobiranju izvestnih davščin. Trošarine so naravno v pokrajinah z večjim življenjskim standardom donosnejše kakor v krajih s primitivnim naravnim gospodarstvom. Ali tudi potrebe pokrajine so v najožji zvezi s kulturno stopnjo in življenjskim standardom. Po svoji primarni funkciji se trošarina smatra povsod za lokalno davščino. Pobira se za potrebe tistega konsumnega področja, kjer je nabrana. Repartiranje trošarine po številu prebivalstva znači večjo obremenitev pokrajin z večjo potrošnjo silo, a manjšo obremenitev pokrajin, kjer je potrošnja šibkejša.

Kakor so trošarine, tako je tudi davek na poslovni promet davščina, kateri se pokrajine s svojim razširjenim delokrogom ne morejo odreči. Seveda je treba najti rešitev, ki bo tudi državi zagotovila njej pripadajoči delež. Isto velja o taksah.

Poleg doklad na neposredne davke bi samostojne trošarine in takse ter udeležba na izvestnih državnih trošarinah in taksah mogle nuditi pokrajini dovolj finančne možnosti za upravljanje sedanjega in razširjenega delokroga. Ako bi se odstopila še zgradarina in pridobnina, bi pokrajine imele gotovo zadosti finančnih virov za opravljanje in razvijanje svojega področja.

Gospodarska uravnava pasivnih pokrajin.

Gori sem postavil načelo, da državni davki ne morejo biti taki, ki pogajajo napredne pokrajine nesorazmerno bolj ko ostale. Tu bi se moglo ugovarjati s trditvijo, češ da je prav, ako pokrajine z večjo potrošnjo silo pomagajo šbkejšim. To je gotovo v redu, vendar to ni stvar in naloga samoupravnih davščin, temveč dolžnost pametne državne politike. Ne smemo prezreti dejstva, da je struktura našega ozemlja in tudi kulturni nivo našega naroda po posameznih predelih zelo različen. Tudi se zavedamo, da nam naša državna narodna skupnost nalaga izvestne dolžnosti in da mora biti naša nacionalna solidarnost tolika, da sprejmemo tudi bremena. Narodno in državno ujedinjenje se ne kaže v tem, če imamo poslušno uho, ako nam zapoje srbski guslar svojo turobno pesem o Kosovem. To ni vprašanje sentimentalnih čuvstev, temveč realna činjenica, ki involvira pravice pa tudi dolžnosti. Vsi, ki živimo na jugoslovanski zemlji, imamo dolžnosti ne samo do svoje bližnje okolice, temveč tudi do onih delov naše domovine, ki so živeli pod manj ugodnimi okoliščinami ter ovirani v svojem razvoju pod tujim

jarmom niso mogli napredovati do take kulturne stopnje, kakor smo jo mogli doseči mi. Naravno je, da gre razvoj kulture svojo pot naprej in ne more čakati na kaki točki ali propadati, ako je narod zdrav in sposoben za napredek. Tudi naše naprednejše pokrajine morajo imeti prosto pot za nadaljnje razvijanje v kulturi in gospodarstvu, država pa ima pravico in dolžnost, da smatra pomoč za ostalim predelom kot skupno državno zadevo, za katero se morajo najti finančna sredstva po načelih zdrave državne finančne politike. Nihče ne more ugovarjati, ako dobi pomoč siromašni in ako je ni deležen bogatejši. Vendar treba vprašanje dviganja splošne kulture v izvestnih pokrajinah reševati sistematično, da bo uspeh zadovoljiv, ne pa brez programa in kontrole pod vidom gospodarskega izravnave dopuščati politiko, ki narod kvari ter mu kljub finančnim žrtvam ne prinaša trajnih koristi.

Dasl finansiranje gospodarske izravnave pasivnih pokrajin ni stvar budžetov neprizadetih pokrajin, sem prepričan, da bi se vsaj za finansiranje izvestnih panog (n. pr. za potrebe cest) dal ustvariti ob finansiranju po načelu vzajemnosti pokrajin poseben državni izravnalni fond, iz katerega bi mogle pasivne pokrajine premajati primerno pomoč za uravnovešanje svojih budžetov.

Pomudil sem se nekoliko dalje pri najvažnejši strani problema decentralizacije, namreč pri finančah, ker vidim v njih jedro vsega vprašanja.

Znabiti mi je uspelo vsaj nekoliko razkriti in osvetliti sliko problema, ki bi ga moral poznati vsak, kdor se bavi z javnim poslom. Moral sem pokazati tudi na zamotanost vprašanja, ker pač ni enostavno. Znabiti sem zbudil nekaj zanimanja za interesantno snov ter opozoril na glavne momente, ki jih je treba vedeti, ako hočemo pravilno gledati na to aktualno vprašanje. Vem, da bi pomenilo že mnogo, ako bi s to razpravo ustvaril nekaj psiholoških pogojev, da se začne pravilno reševati naš notranje državno-politični problem. Storil sem to, ker mislim, da nosi naša inteligenca odgovornost pred zgodovino za vse, kar se dogaja v njeni dobi. Zato ravno sedaj ne sme stati apatična ob strani in biti brez interesa za vprašanje, od katerega v mnogem zavisi naš nadaljnji notranji razvoj in končno sreča in bodočnost naše zemlje. Vsi smo poklicani in dolžni, da po svojih močeh in sposobnostih sodelujemo in postanemo tako so-tvorci boljše in notranje jačje Jugoslavije.

DR. IVAN PRIJATELJ

(K šestdesetletnici.)

Dr. Ivan Prijatelj je utemeljitelj slovenske moderne literarne zgodovine s posebnim ozirom na novejšo literaturo. Literarna zgodovina je kot samostojna veda sploh še jako mlada, komaj nekaj desetletij živi. Najradikalnejši prelom moderne literarne zgodovine je v tem, da se je oddelila od filologije, te najsplošnejše vede o jeziku, ter se uvrstila v disciplino u m e t n o s t n e zgodovine. Zakaj zgodovina literature je zgodovina narodne duševnosti, kakor se je razvijala v umetnosti, upodobljeni v jeziku. Zato brez umetniškega talenta ni umetnostne zgodovine. Starejša šola filologije je upoštevala zunanje gradivo literarne zgodovine (filološko, lingvistično, bibliografsko, biografsko...), ni pa že po svojem ustroju mogla doumeti samostojne umetnostne vrednote v literaturi: lepote. Nova literatura se sploh ni preiskovala, nikar najnovejša, sodobna. Veljalo je o tem načelo: Kar ni v aktih, ni na svetu. Tako je živela tudi slovanska filologija od svojega začetka, ko jo je privabila v življenje romantika konec 18. stoletja pa vse do začetka 20. stoletja (od Dobrovskega preko Kopitarja, Miklošiča do Jagića). Tu se je pojavil v Jagićevi filološki sferi na Dunaju v boj za moderno literarno zgodovino mladi temperamentni študent-slavist — Ivan Prijatelj in stopil med orače ledine nove umetnostne vede, moderne literarne zgodovine.

Med prvimi so delili literaturo od filologije Nemci, ki so sploh skoro nedosegljivi jezikoslovci. V Berlinu so pred koncem minulega stoletja odprli vrata tudi slovanski literaturi, a patriarh dunajske slovanske filološke stolice Vatroslav Jagić se je le čudil berlinskemu kolegu Poljaku Aleksandru Brücknerju, ko je izdal rusko in poljsko literarno zgodovino, češ: «Kako se more filolog baviti z literarno zgodovino!» Ob tega čuvarja stare filologije in njene metode je zadel že koj spočetka tudi mladi slavist Prijatelj. Izrazil se je Jagić: «Kar ni v aktih, se ne upošteva, naj se prepusti kritičnim psom!»

Temelje literarni zgodovini je ustvarjal pri Rusih Aleksander N. Pypin v Petrogradu, pri Čehih Josef Jireček, ki se je posebno zanimal tudi za južnoslovansko kulturno zgodovino, začetnik modernejšje struje pa je Jaroslav Vlček.

Edina stolica slovanske filologije, ki se je intenzivneje bavila tudi s slovensko literaturo, je bila v Gradcu, ustanovljena leta 1880.

Delovali so tam V. Oblak, K. Štrekelj, R. Nahtigal in F. Ramovš, vsi izraziti lingvisti. V Pragi je bil slovenski lektorat, a znanje slovenske literature so zahtevali tudi na ruskih univerzah. (Neki kandidat je pri habilitacijskem izpitu padel, ker ni poznal Prešernovih poezij.)

Idejni predhodnik umetnostne kritike je v našem slovstvu prvi zopet Prešeren. V «Novi pisariji» je izpovedal načelno bistvo umetnostne kritike v jezikovnem, oblikovnem in idejnem oziru. Levstik je postavil kritiko na program, poveril izrečno umetnostno kritiko Stritarju kot najbolj izobraženemu estetu svoje dobe. Stritar pa je ustvaril tudi prvo literarno-kritično šolo (v svojem literarnem krožku in v kritičnih spisih), a najpomembnejši naslednik mu je bil kot literarni esteta Fran Levec. Kritika se seveda bistveno razlikuje od zgodovine. Kritik obravnava posamezna avtorjeva dela neposredno, zgodovinar pa analizira avtorja in njegova dela, išče genezične zveze z avtorjevo ter prejšnjo dobo v vsem, kar je vplivalo na avtorja, ker uveljaviti mora svojega avtorja kakor dramatik svojega junaka, a oceno mu daje s sintezo, ki je zadnji cilj moderne zgodovine tudi v literaturi. Skratka: prikazati mora resnični duševni obraz avtorja in dobe, ne pa sfrizirano, retuširano fotografijo zunanje podobe po suho nanizanih dogodkih. V tem je ne le reforma stare, v kompilatorstvo biografskih in bibliografskih dogodkov vključene literarne zgodovine, temveč tudi osvobojenje samostojne literarne vede izpod oklepov filologije, ker je v napredku znanosti nujna specializacija.

Kako vse drugače resnično zaživi n. pr. Trubarjev duševni obraz, ako mu spoznamo poteze iz njegove lastne dobe. Iz socialne, gospodarske, moralne katastrofe naroda se prikaže gigantski reformator-idealist, ne pa «čisto navaden heretik». Nemožna postane polemika, «ali je Trubar upesnitve vreden junak», naravnost vzljubiti mora takega reformatorja tudi slovenski katoličan, ko mu spozna kulturni pomen v bistvu slovenske reformacije, kojega problem nam je razložil dr. Prijatelj tako plastično v študiji «O kulturnem pomenu slovenske reformacije» (1908).

Še drugačen primer: Marsikak tujec in domačin je že vprašal ob pogledu na drobno knjižico Prešernovih poezij: Kaj, to je «tisti» Prešeren, ki mu požete tako slavo? Ali je to vse? — Da, vse. Toda ni to čudno, da je tako «malo» napisal, čudno je le to, da je v tistih razmerah in okoliščinah svoje dobe t o l i k o napisal! (Kidrič, Prešeren in razmere; predavanje 7. decembra 1925 v Kranju.) Tako šele dobi tudi njegova idejna vrednota svojo resnično najvišjo ceno.

Toliko težje pa je pravilno razumevanje nove in sodobne literature, komur ni dano, da bi se poglobil v njeno genetično rast, spoznal vzroke in vplive, ki so jo rodili takšno in ne drugačno. Ko se je mladi slavist Prijatelj začel vglablјati v skrivnost narodove duše in je želel naslikati duševni obraz svojega, tako rano umrlega prijatelja pesnika Aleksandrova, je bridko spoznal, da «današnjega pesnika definirati ni lahko, pokazati namreč, kako se dandanes oddeli pesniška individualiteta iz svoje dobe. Toliko se čita. In zraven tega brez vsega reda in navodila. Gimnazija je nesodobna in nezadostna. Kar se je čitalo v šoli, pride šele pozneje v poštev. Prosta lektira pa se da težko kontrolirati. Mladi dijak več verjame literarni notici na zadnji strani političnega lista, kakor literarnemu profesorju, ki itak o sodobni poeziji nima pojma čisto po reku: «Kar še ni v aktih, ni na svetu.» (Aleksandrova Pesmi, 1902, XXVI.) A kako je Prijatelj razložil Aleksandrova? Zajel ga je iz celote mlade slovenske literarne «moderne», kakor so nanjo vplivale evropske kulturne struje in jih je ona sprejemala in odbijala, se z njimi oplajala in zastrupljala, nanje reagirala in agirala. V srcu pa je tudi njemu, Prijatelju, valovilo čustvo enako močno kakor pesniku, ker ga je mogel doumeti le tako, da ga je tudi občutil. Odtod je zrastel nedosežno lepi, resnični uvod, ki je naravnost najubranejša uvertura v poezijo Aleksandrova «Pesmi in romanc».

«Domov kliče ta knjiga, na naša polja in travnike in na pota, ki vodijo preko njih v skromne naše vasice. Oni jo bodo prezrli, ki nimajo ničesar iskati doma, in zanjo ne bodo porajali oni, ki se lové med kričavimi senzacijami tujih literatur. Tudi oni je ne bodo opazili, ki žive doma v nevolji z lastno zemljo, z večnim hrepenenjem po tujem, daljnem in neznanem v nepotolaženi duši. In ogreli se ne bodo ob nji oni, ki nimajo zmisla za mične drobnosti naše grude, ki je v njih starina. Kajti drugih starin, velikih, slavnih svetinj naš narod nima. Vsi ti, na poslednjem mestu omenjeni, so kakor kmet, ki gre preko polja: Ej, žito se ziblje in veter je in solncel... A on gre in vidi pred seboj samo znoj svoj in misli samo na to, da je vkovan v to zemljo, ki mu je ječa in nesreča. Domovina in sreča in svoboda pa so za morjem.»

Kakor pesnika ne moreš izpovedati s «svojo» besedo, ampak mu tako le zlomiš cvetove, tako ni mogoče izpovedati tega Prijateljevega «uvoda», ako mu iztrgaš posamezne akorde. Napisal ga je estēt, ki je sam umetnik, enakoroden pesniku.

V tem uvodu nam je pa razodel tudi tisto hrepenenje, ki je živelo v vsej pesniški družinici naše «moderne», od katere se je oddvojil

le po drugi poti, a za istim ciljem, kakor se razgovarja o tem z mrtvim drugim Ivanom Cankarjem, ko nam je tudi v njegovo kraljestvo skrivnosti odklenil vrata s ključem «Domovina, glej umetnik!» (Cankarjev Zbornik, 1921). V sebi je čutil poklic, da vpelje v svetišče literarne umetnosti tisti ubogi narod, ki ni mogel vanj vstopiti, ker so mu to branili utilitaristi, amuzični «praktiki», narodovi vrhovni gospodarji že od prvih časov sem. In je vstopil v hram umetnosti kot najvišji arbiter elegantiarum. A da je podrl plotove «budnih stražarjev» slovenske kulture v umetnosti, je moral zgrabit pri temeljih, pri kritiki. Od kritika zahteva v prvi vrsti izredno dovezetnost. Kakor pesnik v življenju, mora kritik v umotvorih videti več nego navaden človek. Ob Wildeu se ozre v slovenski moderni individualizem v Cankarju, ki ga po desetletnem življenju še zmerom naša kritika ni mogla dojeti. Ironično imenuje duh kritizma «óni osmi dar sv. Duha, ki bi morali zanj prositi vsak dan, ako se nočemo zadušiti v plevelu».

Zahteva dalje, da mora kritik imeti dar pregnantnega izražanja ali kar je isto — *temperament*. Kritik je poklican, da ustvarja pojme, ne pa razpoloženja in slike: zgrabiti problem vsebine in forme, razumeti umetnikovo individualnost in zvezo njegovo z razvojem človeštva, primerjati ga z drugimi umetniki domače literature in potem svetovne literature.

Zavrača pri nas udomačeni metodi: samovoljni subjektivizem (ker ta karakterizira le kritika samega) in sterilni objektivizem, ker le obnavlja, reproducira material. Glavni pomen človeškega dejanja in nehanja je v neprestanem *gibanju*. Ceni veliko više mladega moža, čigar mladost je polna živahnih peripetij, padanj in vstajanj, ker tak človek kaže kipečo življenjsko živost in ostane vedno v neposredni bližini življenja, se ne zapre v vzorce in sheme — bodisi še tako lepe in visoke. Tako človek vse *razume*, kar pri naša življenje s seboj. S takim razumevanjem je razodel poeta Aleksandrova in njegove lirike tisto skrivnostno mistiko, «ki je dišala občinstvu naravnost po coprniži, a je čisto naturna refleksivnost najznejše lirike: poslušanje, kako snuje zemlja in kako se odzivilja življenje». Pokazal je na «krepkega neposredno doživljajočega Ketteja, polnega šale ter dobrodušnega humorja», kojega «poezija se izliva kakor naši potočki čez kamen in grm, ne izprašujoč ne kod ne kam — v njegovih sonetih pa podobna plavni Krki v njenih stalnih, mogočno in sigurno zarezanih bregovih».

In kakor se je «predrznil Cankar celo iti trgat „cvetove zla“ v globine in nižine, pred katerimi smo se poprej samo križali», je ob

tej lastni zavesti z nič manjšo drznostjo pokazal narodu tudi četrtega »tujca«, Otona Župančiča: »K svojim je bil prišel in ga niso spoznali«, dasi je tem »svojim« že 10 let prinašal razkošne darove svoje poezije. Zakaj »razmahnil se je, kakor se ne spodobi za poštenega slovenskega mladeniča«. Opazili so pač »bujno ritmiko, lahko melodično, drznost prispodob, rime, aliteracije in asonance, samo tega, kar je bilo pri nas novost za ves narod: poguma, energije, sile in zmagošlavnost nad življenjem in onimi elementi, ki ga tvorijo«. Da ni zadela tragedija Prešernova tudi Župančiča, a z obsodbo njega tudi narod, kakor je že kazalo zvonjenje naših »nahodnih cerkovníkov v hramu umetnosti«, je rešil narod pred novo kulturno sramoto Prijatelj s tem, da je pesnika narodu — odkril. S temperamentno gesto je v estetsko kritičnem predavanju pred akademsko mladino v »Sloveniji« na Dunaju (1909) podrl filistrske nazore samozvanih gospodarjev v umetnosti. Prijatelj je za Stritarjevim »Triglavanom iz Posavja« prvikrat zopet pokazal, kako je ta triglavanski Slovenec od napačne religijske krotkosti in ponižnosti ustrašovan narod in da je zato pri Slovencih tako težak pesnikov porod in še težji njegov razvitek. »Ako se kljub takim razmeram, ki so že v kali sovražne pesniškemu geniju, vendar rodi narodu pesnik, mu je pritisnjen ipso facto nekaj pečat tujstva na čelo.« Ob tem temeljnem problemu je pokazal na pesnika, »ki je prvikrat v našem slovstvu prestopal veliko življenjsko preizkušnjo — samoto brez resignacije«, ko je za resnično mladostno kipečo »Čašo opojnosti« in za potjo »Čez plan« stopil v samoto. »Pesniški pogled se mu je vrnil iz svetovnih obzorij domov in se potopil med drobnosti domače grude — Župančiču potreba in slast!«

Po Prijateljevi besedi sta se našla oba tujca: narod in njegova »Moderna« v celoti. Francoski esprit je zbudil Prijatelju temperament (po njegovi lastni izjavi »V zatišju«). Tudi zato mu je tako ljub duhoviti O. Wilde, ki je takisto cenil za prvi pogoj kritika temperament, »in to temperament, ki mora biti izredno občuten za lepo in raznovrstnost njegovih razodetij«.

S takim temperamentom nam je Prijatelj ustvaril lep, duhovit esej, da se moremo v njem približati in pogovarjati z največjimi oblikovalci narodove duše tudi mi. Trubar in Zois, Prešeren, Čop in drugi Čbeličarji, pa banavzi Bleiweis, Jeran in Mahnič, da še te razumemo, zakaj so se vbadali tako in ne drugače v prav tisto zemljo, kakor vse drugače Levstik in Stritar in do vratu zakopani v politiko in literaturo Jurčič, Tavčar, Kersnik; osamljeni Aškerc in potem čisto njegova »Moderna« in nazadnje: predolga vrsta jih

je, ne mogli bi jih pregledati in prešteti tako hitro vseh, ki jim je Prijatelj izklesal duševne profile!

Štirideset let dela je za njim, od najširših problemov umetnosti do drobnih zapiskov iz pisem iz matrik in arhivskih listin. Iz vsega je zrastle moderna literarno kritična šola o umetnosti in zgodovini literature. «Perspektive, estetičen načrt», «Pesniki in občani», «O izdaji naših klasikov» in «O ureditvi naših klasikov» pa o «Naših časopisih», zraven pa monumentalne kritične izdaje klasikov; za Aleksandrovim Kersnika, potem Jurčiča in Tavčarja, antologija Aškerčeva in Stritarjeva, in njegovo je, da se je ta vrsta knjige klasikov že tako pri nas udomačila, da tvori že važen sestavni del naše literature.

Osvobojenje Jugoslovanov je dočakal s svojim lastnim deležem. Med vojno je sodeloval na Dunaju v mafiji s Srbi in «Jugoslovanskim odborom». Ko se je po prevratu vračal domov in je stopil pri špilju prvikrat na osvobodena domača tla, se je oddahnil: zdaj sem svoboden! Ljubljana je dobila slovensko univerzo in tudi tisto stolico, za katero ni bilo poprej prostora nikjer na svetu, tudi na slovanskih univerzah ne. Dne 9. decembra 1919. je otvoril to stolico:

«Tiho in mirno, brez šuma smo se zbrali, kakor je v slogu naših razmer, da pokličemo v življenje stoletne sanje: slovensko univerzo. Dovolite mi, da vam v duhu stisnem roko na tem mestu v znak organičnega in kulturnega dela v tem kulturnem zavodu, svetem hramu našem! Dovolite, da vas in vse slovenske inteligente, ki so iskali znanosti na tujem, pristrčno pozdravim na domačih tleh!

Veliko mi je, da se koj v začetku zavedamo velike važnosti zlasti v tem predmetu, ki ga imamo danes. Predmet v našem seminarju bo povest, kako se je oblikovala naša književnost. Baviti se moramo z novejšo slovansko literaturo s posebnim ozirom na slovensko.»

S tovarišem prof. dr. Fr. Kidričem sta si že davno na Dunaju razdelila delo kar nekako spontano, brez razpravljanja. Prijatelj je delal prav za prav v vseh dobah, napisal razprav, esejev, referatov, veliko tudi o starejšem slovstvu, a najbolj doma se počuti ob problemih izrazite umetniške literature.

Tako je odklepal narodu zaklade duha domače in mu razkladal velike duhove tudi v drugih evropskih literaturah. Že zgodaj kot gimnazijec se je zaljubil v rusko književnost, kot sedmošolec je prevel Puškinovo novelo «Kapitanova hči», učil ruščine druge (kasneje na Dunaju je bil tudi lektor za ruščino na eksportni akade-

miji); pa tudi sam se je rad pogovarjal s pesmijo o svojih čustvih, prevajal najnežnejše ruske lirike Koljцова, Tjutčeva, Polonskega, Nadsona, Fofanova. Pri Rusih si je poiskal tudi svoje pesniško ime Semën Semënovič. Pripovedoval je o ruskem romanu in francoski moderni književnosti (LZ 1900), o Tolstoju, Grigoroviču in o Gorkem in o svojem učitelju A.N.Pypinu; prevel je nesmrtnega Gogoljevega Revizorja, Čehovljeve Momente, Ščédrinove bajke, Puškinovega Jevgenija Onjegina. Obširno, a pregledno studijo je napisal k ruskemu realizmu o Gogolju, Bjelinskem, Hercenu in drugih v «Predhodnikih ruskega realizma»; mnogo o poljski literaturi, tudi o češki. Nemcem je pripovedoval o srbski narodni pesmi in celo o Rusih.

Skoro vsemu evropskemu svetu pa je moral pripovedovati o — svoji domovini, celo za Madžare je napisal po Jagićevem priporočilu kulturno sliko slovenskega naroda; iz ruščine so si tako študijo prevedli Srbi; Nemcem pa sploh, zlasti o Prešernu, kojega pesmi so poznali že iz večkratnih prevodov. A kdo bi vse zadovoljil, posebno ko je največja potreba — doma! «A jaz sem ob vsaki besedi, ki sem jo zanisal, čutil vedno bolj praznoto in gluhoto vsega tega, kar sem od svojih učiteljev in iz naših knjig vedel o naši preteklosti. Strastno se mi je zahotelo stopiti v intimnejšo zvezo, v podrobnejši, neposrednejši dotik z njimi, ki so snovali tenko nitko slovenskega kulturnega življenja iz dobe v dobo. In vzel sem v roke knjigo za knjigo, od Trubarjevega Katekizma do tega, kar je včeraj izšlo.» («V zatišju», 1915.) Samo ljudje, ki so sami kakor abecednik, so mogli spoznati v Trubarju le čisto navadnega abecedarja in «here-tika», v Prešernu razuzdanca in so Levstiku še ob stoletnici zvonili le iz usmiljenja, češ da je le nekaj nič kaj prida pesmi naredil in napisal nekaj polemik; ali recimo po Cankarjevi besedi, da so mogli spoznati le tistega Ketteja, ki si je sam čevlje snažil, pa da je umrl mlad in da ima za literaturo to zaslugo, ker je bil «nadebuden». Pa tudi ni dovolj samo široko obzorje (kolikor je to sploh mogoče brez globljega doživetja), ampak tudi umetniški talent, sposoben za dojemanje in ustvarjanje, ki mu je enako kakor pesniku notranji poklic «v prsih nosit' pekel al nebo». Tudi njemu je nasula čisto slovenska hvaležnost prezvrhano mero razočaranja, ko mu tudi življenje ni v ničemer prizaneslo. Na Dunaju se je vbadal v knjigo slovanskih literatur in zraven opravljal tisto nevidno drobno težaško delo knjižničarja, v srcu pa nosil idejo o kulturi, «za katero ni vseučiliške stolice na svetu». Z rojaki je trpel v političnih, kulturnih in socialnih bojih za mali svoj narod. Od življenja ni terjal

zase drugega kakor prostorček pod solncem. Na Dunaju so ga politični nasprotniki denuncirali, da piše v socialistično revijo, v «Naše zapiske». Liberalec biti takrat že ni bilo več greh, a socialist biti je pomenilo, biti Avsfriji nevaren element. Avstrija je že vedela zakaj. Tudi osvobodjena domovina mu ni mogla izpolniti nad. Kakor je res, kar je dejal Cankarjev Damjan: «Kdor ni trpel do krvi, ostane otrok in ni videl življenja», tudi Prijatelju ni moglo biti prizanešeno, ko se mu je zahotelo, «stopiti v intimnejšo zvezo, v podrobnejši, neposrednejši dotik ž njimi, ki so «snovali tenko nitko slovenskega kulturnega življenja». Kako bi jih mogel doumeti do tiste zadnje kamrice, jim spoznati skriti obraz in ga razodeti še drugim, če bi ne imel ključa do njihovega srca sam v svojem srcu.

«Najvišja kakor tudi seveda najnižja forma kritike je neka vrsta avtobiografije» (Wilde-Prijatelj). Kakor kaže Prijateljeva kritika njega samega, nam ga razodeva kot carja v kraljestvu literature, kjer odklepa svojemu ubogemu narodu zaklade duha, in se narod čudi, odkod toliko lepote, da ni vedel zanjo, ko je vendar njegova! O, saj je vedel zanjo, ali osleparili so ga zanjo, opljuvali so mu jo, pa se mu je zdela nemoralna in jo je zavrzel v blato in pohodil to ubogo «belo krizantemo». Pa je prišel P r i j a t e l j, «ki ima zmisel za mične drobnosti naše grude», in je našel pohojeno ubogo krizantemo, jo pobral iz blata, jo očistil in jo dal narodu, to Cankarjevo rožo, «da jo shrani s hvaležnim spoštovanjem, za spomin na grenkolepo preteklost».

Glej, grenko je bilo spoznanje, ali iz spoznanja sije narodu solnčna bodočnost nasproti.

B. Borko:

DR. EDUARD BENEŠ

I.

Osebnost dr. Eduarda Beneša je tako izkristalizirana in prosojno jasna, da je v zboru evropskih državnikov težko najti politika, ki bi bil v toliki meri uravnovešen. Kajti današnji razmajani svet ustvarja tudi majave politike. Občutek trdnosti, miru in nenaivnega optimizma, ki kar izžareva iz navidezno hladne osebnosti dr. Beneša, ima skoraj že klasične poteze. Njegova popolna osebna uravnovešenost je tem bolj očitna, čim bolj se pojavlja na vodilnih mestih evropske usode tip renesančnega državnika, ki ga je vidovito orisal Macchiavelli. Dr. Beneš ni spisal kakor Friderik Veliki, svojega «Antimacchiavella», vendar se zdi, da sta njegova državniška teorija in praksa nepretrgana posredna polemika s filozofom politične

nemorale, narodne odnosno razredne sebičnosti in iracionalne improvizacije v političnih odločitvah. Dr. Beneš je eden najizrazitejših predstavitev tipa demokratičnega politika. Presenetljivo je, da se je ta tip razvil do take popolnosti v dobi, ko se tolikanj naglašala kriza demokracije. Politik tega kova ne more biti samo izjemen pojav, ki bi vzniknil v nekem okolju kakor eksotičen cvet v domačem vrtu. Državniku daje osebni format sama narava, toda sliko, ki pride v ta okvir, prispeva njegovo okolje. Tudi v osebnosti dr. Beneša se v veliki meri odraža sproščeni vzpon češkoslovaškega naroda.

Ena najugodnejših postavk v češkoslovaški politični bilanci je kontinuiteta Masaryk—Beneš. Dr. Eduard Beneš je ne le najavtentičnejši tolmač Masarykovih stremeljenj, marveč tudi njihov najlegitimnejši dedič in najbolj poklicani nadaljevalec. Že leta 1910. je mladi Beneš opisal, kaj mu je Masaryk. «Njegova vnema za resnico, vera v resnico in njen končni triumf, njegova sigurnost in mir, s katerim gre za dobro stvarjo, ki mora prej ali slej zmagati — to te nauči, da vrednotiš življenje dokaj drugače kakor se po navadi vrednoti; nauči te optimizma in posebnega individualizma, ki sicer išče kriterij dejanja v svoji lastni vesti, vendar pa se s tem ne zapira pred vnanjo družbo.» Ta resnicoljubnost in brezpogojna poštenost, ki ne pozna razločka med nauki in osebnim življenjem, vzbuja v mladem Benešu soroden vzgon po čvrstem karakterju. Nekaj časa se še bori z Masarykovo metodo in z njegovimi filozofskimi koncepcijami: skuša jih premagati, dozoreti hoče v samostojno osebnost. Tudi mladi Beneš je prepričan, da obstoje razlike med generacijami. A pri Masaryku se mu je že zgodaj poglobil pogled v tok zgodovine in v smisel človeškega razvoja: spoznal je, da je delež novega rodu neznan v primeri z vekovitimi nalogami, ki jih zastavlja narodu in človeštvu platonično pojmovani ideal človeka in družbe. Naučil se je gledanja «sub specie aeterni», spoznal je vlogo razuma v človeški zgodovini in si pridobil za vse življenje vodilna etična načela.

Med svetovno vojno sta se profesor Masaryk in njegov učenec, nedavno imenovani docent sociologije dr. Eduard Beneš, srečala pri vzajemnem delu za osvobodjenje češkoslovaškega naroda. Potek in rezultati tega dragocenega in danes že zgodovinskega sodelovanja so pokazali, da ni bilo v vsej emigraciji tako vzorne dvojice sodelavcev: izkušeni Faust in prizadevni famulus Wagner sta v tem primeru ustvarila krasno delovno simbiozo. Skupnost smotrov je določila tudi pararelizem metod: Masarykove velike koncepcije so našle v dr. Benešu neumornega izvrševalca. Energije starega uči-

telja in mladega učenca so se združile v smiselno akcijo. Masarykov realizem, naslonjen na večno topli inspiracijski vir platonizma, je našel v dr. Benešu bistrega interpreta, ki je imel kongenialno razumevanje za vse učiteljeve zasnove. Besede, s katerimi se je Masaryk kot prezident osvobodjene države spominjal tega sodelovanja, so bile vedno tako očetovsko tople, kakor so sinovsko iskreni Beneševi spomini na Masaryka.

V osvobodilnem delu ustvarjeno razmerje je ostalo neskaljeno tudi po vojni, ko sta se obe osebnosti znašli pred čisto novimi nalogami in v okolju, ki so ga docela razkvasile sveže sile sproščenega naroda. V razmajanih povojnih političnih razmerah so se celo v zapadnih deželah naglo menjavale ne samo vodilne osebnosti, marveč tudi strankarski sistemi in režimi. Os češkoslovaške politike, ki sta jo v stabilizacijskem obdobju mlade republike tvorila Masaryk in Beneš, je ostala do danes: pač edinstven pojav v povojnih evropskih demokracijah.

Čudovito je že samo dejstvo, da sta dve močni osebnosti lahko ostali toliko časa v takem, skoraj bi rekli: astronomsko preciznem odnosu. Moč njune vzajemne gravitacije si lahko predstavljamo kot najtesnejšo sorodnost idej in po njih ubranih metod, idej, ki sta jih vezala dva čvrsta karakterja. A izjemen pojav še vedno ni docela pojasnjen. Treba je upoštevati tudi socialno podlago individualnega dogajanja. Izvršila se je velika preobrazba: pred vojno tolikanj napadani realizem profesorja Masaryka se je včlenil med bistvene miselne sestavine češkoslovaške demokracije. Izgubil je posebno obeležje, da se je lahko posplošil.

Tako so prešli v politiko večine češkoslovaških strank nekateri nazori in metode, ki so tako rekoč legitimna last Masarykovega realizma; za nje je veliki vodja in osvoboditelj potrošil v političnih bojih pred letom 1914. dobršen del svojih energij. Tako je na primer pojmovanje manjšinskih problemov, zlasti položaja Nemcev na Češkoslovaškem, dalje modus vivendi z Vatikanom, stališče v slovaškem vprašanju, preventivna socialna politika ob napetih odnosih med agrarnimi in industrijalnimi skupinami, ves kompleks zunanjepolitičnih vprašanj, da niti ne omenjamo podrobneje bistvenega in osrednjega problema češkoslovaške politike: problema demokracije in z njo zvezanega odpora zoper sleherno diktaturo — vse to je praktični posledek Masarykovega realizma. Vse to sloni na filozofski koncepciji, ki jo je utemeljil T. G. Masaryk in izpopolnil dr. Eduard Beneš. Češkoslovaška demokracija se niti dovolj ne zaveda, kako je prežeta s temi idejami, ki so seveda

organično združene z narodovo preteklostjo: Havliček, Komenský, Hus so miselni predhodniki tega duševnega razvoja, ki je zanj beseda svetovni nazor mnogo preohlapna.

Odpornost, ki jo kaže češkoslovaška demokracija celo v dobi visoke epidemije fašističnih in boljševističnih vročic, je nedvomno posledek njene notranje konstitucije. In na njo sta v nemali meri vplivala dva profesorja, dva clerica, kakor bi rekel Julien Benda: T. G. Masaryk in Eduard Beneš.

II.

Eduard Beneš je izšel iz izredno tesnih razmer. Američani dajejo svojemu naraščaju vzpodbudne knjige Smilesa, Mardena in drugih, ki kažejo, kakšne čudeže uganja trdna volja, če je združena s čvrstim značajem. Za našo mladino bi bila v ta namen primerna biografija dr. Beneša*. Po rodu je iz zapadnočeške pokrajine (Plzeňsko), ki je kaj malo prijazna: ljudje, ki bivajo v teh krajih, so prav kakor oni zamračeni, vase zaprti, resni, razumarsko trde nature, strogi nasproti sebi in drugim; tako zatrjuje njih dobri poznavalec Jan Hajšman. Eduard Beneš se je rodil kot najmlajši izmed deseterih otrok v bajti siromašnega kmeta in se je moral vso mladost trdo boriti z bedo. Kot dijak se je preživljal z inštrukcijami, v Parizu je živel (lažje bi rekli: stradal) s honorarji, ki so mu jih pošiljali listi za dopise. Z neumorno voljo in z žilavo kljubovalnostjo, ki jo je dobil od svojih prednikov in le-ti morda od kraja, v katerem so stoletja premagovali surovo prirodo, se je Eduard Beneš pretolkel skozi trda dijaška leta. Doktoriral je na pravni fakulteti v Dijonu s tezo *«Le problème autrichien et la question tchéque»*. Leta 1909. je postal profesor narodnega gospodarstva na praški Trgovski akademiji, leta 1912 docent sociologije na univerzi. Evropski vojni vihar ga je vrgel v inozemstvo; vsi problemi, ki so mu bili dotihmal teorija, so sedaj dobili novo osvetljavo in njih rešitve neizmeren, sekularen pomen. Z obsežnim znanjem, močno voljo in jasnimi vodilnimi idejami se je mladi docent spustil v vrtinec zgodovinske usode svojega naroda. Iz malo znanega teoretika je postal v necelih štirih letih zunanji minister osvobodjene domovine.

Sreča? Delo skrivnostnega hasarda, tega novega gospodarja vesoljstva? Pri državniku, ki skoraj že dve desetletji neumorno

* Posebno priporočljiva je knjižica, ki jo je znani publicist Ivan Hajšman spisal nalašč za Jugoslovane in Niko Bartulović prevel v srbohrvaščino. Češki izvirnik *«Dr. E. Beneš, státník, člověk»* je izšel 1934 v Pragi. Napovedan je slovenski prevod.

in s tolikim uspehom deluje za svoj narod, je odveč govoriti o poslednjih vzrokih velikega preobrata, ki ga je postavil na čelo naroda. Pomembno je samo to, kako posega v nadaljnjo narodovo usodo vpliv njegove osebnosti. In najsi se je zoper dr. Beneša dvignilo iz raznih strankarskih kotlov še toliko sopare, ki naj bi umazala in zatemnila njegovo osebnost, je za slehernega objektivnega opazovalca jasno, da je osebnost dr. Beneša ena najrepreszentativnejših čeških osebnosti. Čehoslovaki morajo hvaliti in častiti usodo, da jim je dala v veliki dobi več velikih mož.

Skušajmo na kratko orisati najznačilnejše poteze dr. Beneševe osebnosti. Kakor pri antičnih državnikih, imamo tudi pri njem občutek, da je ves «iz enega kova» in v tem svojem značilnem «monolitstvu» preprost in gladek. Ta primera nam je lažje umljiva, če postavimo ob bok dr. Benešu razne državnike in politike «führerskega» tipa. Pri njih je vse zapleteno; njihova osebnost je prav tako neenotna kakor njih ideje. Fašistični voditelji so kolikor toliko razumljivi, če jih motrimo skozi barvasto steklo romantične filozofije. V tem pogledu ima dr. Beneš kot korenito demokratični politik neke, v najboljšem smislu klasične poteze. Kdor ga je videl na javnih nastopih, si je lahko bil že prvo minuto na jasnem glede njega: ni igralec, ki bi skušal z osebno sugestijo, z mimiko in gestami pritegniti pozornost poslušalstva. Temu racionalistu ni nič bolj tujega nego široka demagoška gesta in prazna retoričnost, ki se blešči kakor rosna pajčevina v jutrnjem soncu, a se takoj pretrga, čim jo zgrabiš. Pri dr. Benešu gre vse prizadevanje za enim smotrom: da naskoči in osvoji poslušalčev razum in da se skozi mrežo predsodsodkov prerije do tvojega zdravega in kritičnega uma. Izšolan v svetu pravnega, narodno-gospodarskega in sociološkega mišljenja, trdno zaverovan v učinkovitost in vredost znanstvene metode, kritičen nasproti sebi in drugim, oborožen z obsežnim znanjem iz najrazličnejših panog, v nemali meri tudi iz literature, kaže dr. Beneš nobleso in stilno ubranost najboljših francoskih politikov. A če mu je z francoskimi politiki-državniki skupen njih osebni stil, njih racionalizem in v vsej eleganci preprostojasni izraz, ne deli ž njimi radikalizma, ki po stari definiciji označuje francoski tip politika. V tem pogledu je dr. Benešu bližji tip angleškega empiričnega politika. To njegovo izrazito zapadnjaštvo, ki je tudi ena izmed osnovnih karakteristik T. G. Masaryka, se posebno očitno odraža v današnji srednji Evropi, kjer imamo več državnikov in politikov, ki jim je rožljanje z mečem najprepričevalnejši argument, a laž in spletko neprekosljiva diplomatska

umetnost. Dr. Beneš ne tolče svojih nasprotnikov z ničemer drugim kakor z argumenti.

Nadaljnje značilnosti njegove osebnosti so: odločna vztrajnost v rečeh, kjer gre za dobro stvar in potrebna prožnost tam, kjer je kompromis v prid dobremu smotru; respektiranje nasprotnika, najboljša volja, da razume njegovo miselnost; neprestana skrb, da povsod in vedno doume tako zvano politično realnost in ne trati moči po nepotrebnem; izredna jasnost mišljenja, ki se že nagiblje v pragmatizem in prizadevna skrb, da spremeni čim več mišljenja v čim boljše dejanja. Njegova velika prednost pred spekulativnimi politiki je znanstvena metodičnost in sistematično delo; tam, kjer si drugi pomagajo z varljivo omamo, je dr. Beneš hladno resnicoljuben, in kjer drugi obupujejo, je bodrilni optimist. Ni samo ideolog, je tudi izboren taktik: prav to mu daje prednost pred tolikimi drugimi. V politični šahovski igri ne računa s samo srečo, ne veruje, da bo napravil dobre poteze brez skrbnega preudarka. Povsod skuša doumeti sovisnost pojavov in odkriti zakonitost v njihovih odnosih. Zdi se, da se tega predstavitelja racionalizma in kavzalnosti v politiki ni dotaknil val sodobnega relativizma. Njemu je vzročnost pomembnejša od slučajnosti. Njegovo veseljstvo še tiči na trdnih temeljih klasične mehanike.

Dr Beneš je kot osebnost samo do izredne pregnantnosti in veličine stopnjevani tip češkega «malega človeka»: žilavega, nezlomljivega, delavnega Čeha, ki si z osebno energijo krči pot skozi življenje. Takega «malega človeka» ni imela na primer Rusija, zato je dobila njena revolucija mnogo dramatičnejši potek. «Mali človek» ni ne sociološko ne psihološko nujno zvezan z meščanom, kakor ga je izoblikovalo devetnajsto stoletje, z buržoazijo iz Marxovega «komunističnega manifesta». Njegova socialna vzmet je nekje med meščanstvom in proletarijatom. Slednji mu je bližji, v kolikor je nositelj historičnega poslanstva: preusmeritve vseh produktivnih sil v duhu socialne pravičnosti. V tem smislu sta Masaryk in Beneš socialista, toda oba odklanjata dogmatični sistem marksizma, zavedajoč se, da je svet, kakor je dejal Masaryk, preveč diferenciran in zapleten, da bi se lahko vsa vprašanja uvrstila v nasprotja med dvema razredoma.

Zanimivo bi bilo primerjati levičarstvo Masaryka in Beneša z levičarstvom, postavimo, Pilsudskega. Taka primerjava ne bi bila samo prispevek k psihologiji osebnosti, marveč tudi k psihologiji narodov in dobe.

III.

André Maurois sodi v svoji študiji o Angležih, da je ena poglavitnih lastnosti angleškega značaja nekaka averzija nasproti političnim idejam. Anglež ima nezaupanje do politikov ideologov. Cromwell, Disraeli, Gladstone in mnogi drugi predstavitelji angleške imperialne politike so bili predvsem možje dejanja in bolj empiriki kakor logiki. Čehoslovaški politični karakter je v tem pogledu naprednejši, ker je bolj sintetičen. V Masarykovem in Beneševem realizmu (ali kakršenkoli «izem» že vzamemo namesto te, morda presplošne besede), je poleg izkustvenosti tudi logično podprta miselna sistematičnost.

Masaryk in Beneš sta v toliko metafizika, kolikor iščeta smisel človeškemu dejanju in nehanju in s tem tudi smisel čehoslovaške zgodovinske biti. Dr. Eduard Beneš je svoje filozofske poglede na svet najizrazitejše izpovedal v letos izišlem českem esejju «Francie a nová Evropa», ki je v glavnem besedilo nekega njegovega predavanja v Parizu. Benešev esej se bavi s Francijo, čije kultura in evropska politična vloga sta mu nedvomno najdražji in najvzlednejši za njegovo zapadnjaštvo. Toda njegova razčlemba francoskega političnega razvoja gre globlje: je obenem prodorna študija o krizi današnjega evropskega človeštva. Prav kakor Masaryk, upira tudi dr. Beneš svoj ostri pogled v konflikt, ki je nastal v miselnosti sodobne Evrope. Medtem ko je človek 17. in 18. stoletja našel svoje duhovno ravnovesje v literarnem in umetniškem klasicizmu ter v cerkvenem, političnem in socialnem hierarhizmu, je postal človek 19. stoletja žrtev romantizma, ki se je izpridil v skrajni subjektivizem in titanizem, ter naposled izhiral v esteticizmu in dekadentstvu. Namesto, da se sodoben človek vrne iz svoje protiracionalistične skepse na področje zdravega in kritičnega uma, išče rešitve v raznih mitih, v svetu razbičanih gonov, strasti in iracionalnih predstav, ki tolikanj vznemirjajo sodobnega človeka. V političnem življenju kažejo ta pojav razne vrste fašizma in do mističnosti stopnjevani radikalizem ruskega socializma.

Boj med idejo zapadnoevropske revolucije in vzhodne protidemokratske revolucije je boj za sodobnega človeka, in dr. Beneš skuša dokazati z razčlemba francoske miselnosti, da posega ta boj k samim temeljem človeške kulture. V intelektualni in nravni krizi sodobnosti se lomijo vekovi. Čehoslovaški državnik je v svoji navedeni filozofski izpovedi znova utemeljil staro Masarykovo vero v humaniteto kot smisel vsega političnega dejanja in nehanja.

Dr. Beneš veruje v njeno končno zmago, ker veruje v zmago zapadnoevropskega racionalizma nad miti, ki se širijo od vzhoda, obdani s posebno zmesjo heglovske dialektike, marksizma in nemškega materializma. Če dr. Beneš izraža vero v zmago racionalizma kot edine poti iz sedanje miselne zmede, ne misli s tem golega razumarstva, ki je preočitno pokazalo svojo onemoglost, marveč stavi svoj up v racionalizem, ki bo združen z intuitivizmom in ki bo sinteza objektivizma in subjektivizma.

Po tej sintezi je stremel že Masaryk, ki je bil vse življenje izrazito življenjski filozof, iskatelj najobjektivnejše politične in socialne stvarnosti, in vendar je od svoje mladosti vse do zadnjih filozofsko izpovednih izjav v tretjem delu Čapkovih »Razgovorov s T. G. Masarykom« najbližji Platonu, utemeljitelju idealistične filozofije.

Velik napor, s katerim skušajo vsa sodobna gibanja, zlasti ruski socializem in fašizmi vseh inačic, filozofsko utemeljiti svoje eksperimente, nam kaže, da v sedanjem boju ne gre samo za etos v prvotnem smislu, t. j. za izboljšanje materialnih in socialnih pogojev človeškega življenja, marveč tudi za logos, t. j. za duha sodobnega človeka. Dva vodilna češkoslovaška državnika, Masaryk in Beneš, ki sta v veliki meri vplivala na etos svojega naroda že s tem, da sta v srečni zgodovinski konstelaciji položila pred »svetovno vest« vprašanje češkoslovaške svobode, skušata tudi logosu narodovega bitja in žitja dognati smer in smoter. Politika in filozofija tvorita v njunem delu prav tako srečno enoto, kakor praksa in teorija. V trajni in organski korelaciji etosa in logosa sta našla oba državnika moderno obliko starih narodovih idealov in sta tako tudi miselno maščevala Belo goro.

Kod in kam pojde razvoj češkoslovaškega naroda, je nemogoče doledati; karkoli že pride, vedno bo v čehoslovaštvu zapopadena masarykovsko-beneševska sinteza, kakor je bila prej sinteza Husa in Komenskega. In češkoslovaška zgodovinska bit bo imela še nadalje tisti smisel, ki ga je definiral dolgoletni krmilar češkoslovaške zunanje politike dr. Beneš z mislijo o stalnem izravnavanju med Zapadom in Vzhodom. Dogodki v Evropi in svetu potrjujejo, da je dobila vekovita borba med obema polutama človeštva nov kvas, ki jo nemara žene v nove, še usodnejše konflikte. Čehoslovaki, Slovani po srcu in zapadnjaki po umu, vrženi v nevarno osrčje Evrope, bodo nedvomno imeli v bodočih bojih za evropskega duha še pomembno vlogo. V nemali meri po zaslugi dveh vodilnih mož na prelomu svoje zgodovine: Masaryka in Beneša.

O B Z O R N I K

Poslednji poskus...

Italijansko - abesinski spor je stopil v novo fazo, ki bo bržkone odločilnega pomena za nadaljnji razvoj dogodkov. Gre, kakor pravijo poročila, za poslednji poskus dveh neposredno zainteresiranih velesil (Anglije in Francije), da tretjo velesilo (Italijo) speljejo na pot sporazuma z Abesinijo. Če se tudi ta poskus ponesreči, potem ni več izhoda, tako pravijo pesimisti... Že beseda «poslednji» da slutiti — katastrofo. Nova pridobitev na času, tako pravijo optimisti... Beseda «poskus» da slutiti — možnost novih pogajanj. In dokler so pogajanja sploh še mogoča, čemu strah? Čas bo že prinesel svoje... V novih situacijah pa bodo verjetno aktualni spet novi razgovori. V zagati, ki je nastala spričo italijanske odločnosti in — neodločnosti odgovornih mednarodnih faktorjev, je morda za Anglijo, Francijo in tudi samo DN — ta pot edini izhod za rešitev vseh prizadetih prestižev. In v sedanji mednarodni organizaciji — teorija je eno, praksa drugo — ima svoj prestiž tudi mednarodni tat, ki sega po tujih ozemljih, katerih nedotakljivost ista mednarodna organizacija priznava... Toda to spada v posebno poglavje o — filozofiji mednarodnega prava, ne pa v suhi pretres stvarnosti. Poglejmo rajši dogodke same na sebi!

V soboto 7. decembra t. l. sta se v Parizu sestala Hoare in Laval, da skupno poiščeta izhod iz sedanjega položaja. Ni brez pomena, da sta se s tem namenom sestala skoro po treh tednih, odkar so stopile v veljavo sankcije po znanih predlogih sveta DN, in komaj nekaj dni pred novim zasedanjem «odбора осемнајstorice», (12. dec. t. l.), ki naj od-

loči o tako zvani «petrolejski sankciji». Tudi ni brez pomena, da sta se oba državnika sestala po komaj prestani notranjepolitični bitki, ki je tako v Angliji kakor v Franciji določila med drugim tudi zunanje-politične smernice Baldwinove vlade (vlade konservativcev, ki so pri zadnjih volitvah 14. novembra t. l. odnesli z bojišča popolno in nesporo zmago) in Lavalovega kabineta (ki je tik pred obiskom angleškega zunanjega ministra doživljal notranjepolitične pretresljaje, ki jih je morda le napeti zunanje-politični položaj za hip potisnil v ozadje).

Če je v Angliji pri poslednjih volitvah zmagala Edenova in Hoareova koncepcija brezpogojne in brezkompromisne izvedbe določb pakta DN, potem je prav tako res, da uživa v Franciji trenutno zaupanje samo vloga Laval-posrednika, ki s to funkcijo stoji in pade.

V tem značilnem razpoloženju sta se znašla Hoare in Laval 7. decembra t. l. ob novem, morda zares poslednjem poskusu... Izdelala sta nov načrt vzhodno-afriškega sporazuma, ki naj bi služil za osnovo pogajanj z Mussolinijem.

Hoare je še pred tem sestankom skušal pomiriti duhove s svojim apelom, naslovljenim na Italijo v angleški spodnji zbornici 5. decembra t. l. Njegov poziv pa ni našel v Rimu tistega spontanega odziva, ki ga je bil Hoare po svojih besedah pričakoval. Nasprotno! Mussolini je v rimskem parlamentu že dva dni nato in prav na dan pariškega sestanka (7. decembra) repliciral na Hoareova izvajanja z ironičnim izpodbijanjem Hoareovih izjav, k čemur je dodal še svoj karakteristični: «Ne!», znani Mussolinijev «Leitmo-

tiv) italijansko-abesinske afere od prvega dne do danes...

Atmosfera, v kateri sta se sešla Hoare in Laval na «poslednji poskus», ni bila torej kar nič ugodna. Napetost, ki se je z uvedbo sankcij postopoma stopnjevala, ni ob pariškem sestanku še prav nič popustila. Hoare in Laval pa sta se navzlic temu močno potrudila, da s sodelovanjem vzhodno-afriških strokovnjakov (Leger, de Saint Quentin, Vansittart in Peterson) najdeta primerno osnovo za nova pogajanja. Najnovejši predlog, ki sta ga izdelala, je kompromis «zlate sredine» med predlogi, na katere je že doslej pristalo DN, in novimi popusti, ki bi mogli po mnenju francoske in angleške vlade zadovoljiti Italijo. Predlog upošteva pravice, ki si jih je pridobila Italija v 50 letih svojega kolonizacijskega dela v Vzhodni Afriki, ne le na terenu, marveč tudi nasproti obema ostalima vele-silama. (In pridejo v poštev razmejitveni protokoli iz leta 1891., priznani s tako zvanim «trojnim sporazumom» iz leta 1906., ki ga je Francija na svoj način... prekršila z «rimskim sporazumom» z dne 7. januarja t. l. itd...)

Po doslej znanih podatkih vsebuje pariški načrt te-le osnovne predloge Italiji: 1.) Abesinija naj dobi dostop do Rdečega morja v luki Asab v italijanski Eritreji; če bi pa Italija na to ne pristala, v luki Zeili v angleški Somaliji; 2.) Italiji naj odstopi Abesinija v popolno posest pokrajini Ogaden in Danakil, povrhu pa še vso pokrajino Tigre, z izjemo abesinskega svetega mesta Aksuma; 3.) ozemlje severno italijanske Somalije do 8° severne širine in 36° vzhodne dolžine preide v italijansko «vplivno področje» (maskiran mandat); 4.) ostalo ostane Abesiniji, vendar po možnosti z omejitvami v smislu znanih priporočil

ženevskega «odbora šestorice» (mednarodna policija itd.)

Ob upoštevanju italijanskih zahtev, ki so mnogo večje (zveza med Eritrejo in Somalijo, mandat nad delom Abesinije, mednarodni protektorat nad ostankom), ni verjetno, da bo Mussolini ta novi predlog sprejel, vsaj ne brez — novih pridržkov. Po prvih vtisih sodeč, ki jih je novi načrt napravil na mednarodno politično javnost, pa ni niti to verjetno, da bi ga članice DN na ženevskem zasedanju, ki bo v kratkem, sprejele brez — pomislekov. Kaj tedaj? 12. decembra se sestane «odbor osemnajstorice», ki se bo moral odločiti za poostritev sankcij, če bi med tem tudi razvoj vojnih operacij na abesinskih bojiščih ne prinesel večjega razčiščenja, ki je prav tako potrebno Italiji kakor Franciji in Angliji, pa tudi drugim državam, ki stoje samo navidezno v ozadju... Vse to kaže, da je abesinski problem zares kompliciran in hočemo to na tem mestu poudariti — razbremenitev odgovornosti gospodov diplomatov, ki so le posredniki podanega mednarodnega razvoja od včeraj preko danes na jutri...

Zagato evropskih diplomatov na Daljnem Vzhodu med tem skoro povsem neovirano in neženirano izrablja — J a p o n s k a, ki si brez ovir in na rafiniran način prisvaja pokrajino za pokrajino na Kitajskem. V svojem prvem ekspanzijskem zaletu se je že dokopala do «Kitajskega zidu», zdaj obrača svoj pogled še bolj na jug. Spretno je zanetila v štirih severnokitajskih pokrajinah «avtonomističen» pokret za odcepitev od Nankinga in do zdaj že toliko dosegla, da je nankinška vlada za pokrajini Hopej in Čahar ustanovila posebno upravo, ki ji stoji na čelu Japoncem naklonjena kitajska lutka... In svet tudi to

mirno gleda, ker se zaveda svojih grehov od včeraj in predvčerajšnjim. Japonska pa neženirano drobi Kitajsko dalje... Toda optimist vidi tudi v tem grobem mednarodnem dejstvu samo nov priliv k notranjemu očiščenju mednarodne organizacije, ki bo vznikla, če že ne na razvalinah, pa vsaj iz sedanje...

Dr. Branko Vrčon.

O reformi učiteljskih šol.

V lanskem obzorniku (glej I. letnik naše revije, str. 137—139) smo pokazali, kam stremi naše učiteljestvo v težnji za reformo naših učiteljskih šol in učiteljske izobrazbe sploh. Po zamisli prof. Šiliha «bi kulminirala učiteljska izobrazba na univerzi; prehodne stopnje pa bi bile na srednji, oziroma učiteljski šoli temelječe nižje in višje pedagoške akademije, večletna šolska praksa in samoizobrazba».* Ljubljanska in sarajevska resolucija J. U. U. zahtevata za učitelje izobrazbo na vseučilišču in tudi ženevska mednarodna konferenca za javni pouk je konstatirala obstoj struje, ki stremi za tem idealom. Zato postaja aktualno vprašanje, ali je vseučiliška izobrazba učiteljev pri nas možna — če bi se seveda prej ugotovilo, ali je res tudi obče zaželeno in potrebna (o tem izraža rahel dvom sam D. Prica v svojem sarajevskem referatu, ko se boji, da «drugi će reči da je to utopija i da je suvišan taj intelektualizam za učitelje osnovnih škola»). Če si predočimo, da bi se v primeru univerzitetne izobrazbe učiteljev število uradnikov, kateri so razvrščeni po uradniškem zakonu od 8. skupine naprej, pomnožilo v končnem efektu

za desettisoče, smo pač zadeli ob glavno, t. j. budžetsko oviro, kajti dvomimo, da bi se našel finančni minister, ki bi odprl vrata toliki višji obremenitvi državnega proračuna, ko imajo že n. pr. meščanskošolski učitelji ali pa geometri največje težave z uveljavljanjem svoje višje strokovne izobrazbe. Da bi povzročilo sploh uvrščanje fakultetno izobraženih učiteljev med ostalo uradništvo po uradniškem zakonu največje težave, o tem ni dvoma. Če se tudi ne spustimo pri tej priliki v razpravljanje še drugih momentov, ki pridejo pri tem vprašanju v poštev, lahko trdimo, da bode ostalo izobraževanje osnovnošolskih učiteljev na univerzi (vobče, ne mislimo pri tem na posamezne primere) pri nas še dolgo «utopija».

In vendar je nujno potrebno dvigniti nivo učiteljske izobrazbe — teoretične in praktične — če že ne do ideala, pa vsaj v smeri proti idealu, samo da se bomo pač morali v smislu 7. točke ljubljanske resolucije J. U. U. zadovoljiti «s primerno prehodno obliko», ki pa ne sme imeti znaka «polovičarstva». Nedavno se je izvršila nekaka ožja anketa o tem vprašanju pod vodstvom ministrskega odposlanca pri diplomskih učiteljskih izpitih, kateri je dobil poziv, naj ministrstvu prosvete predloži svoje mnenje o reformi učiteljske izobrazbe. V naslednjem objavljam nekaj misli, ki so se pri tej priliki pojavile, in pa — ne še v končni obliki — praktičen predlog za reformo učiteljskih šol.

Najprej: katere so največje hibe današnje učiteljske vzgoje? Glavna je ta, da hoče današnja učiteljska šola istočasno podajati občo ter poklicno-pedagoško izobrazbo, kar pa se izkazuje kot nemogoče, tako da šola ne doseže ne enega ne drugega smotra popolnoma; da vsaj v nekaterih državah prevladuje to

* Tako bi se moral glasiti stavek na str. 238, v. 31—36.

mnenje, priznava tudi ženevska konferenca v 4. točki resolucije, v kateri se posebno poudarja, da je «možno zagotoviti najprej to občo izobrazbo, poklicno izobraževanje pa potem prepusti središčem pedagoškega izobraževanja (univerzam ... akademijam ...)». Druga je ta, da naša učiteljska šola ne more dobiti dobrega naraščaja iz nižje srednje šole. Izkušnja kaže, da noben odličen, niti ne prav dober «mali maturant» — vsaj pri nas v Sloveniji — ne gre na učiteljsko šolo, ker pač vsak raje gre po ravni poti skozi višjo gimnazijo do mature. Zakaj? Gotovo je eden odločilnih momentov ta, da se s tem odloži izbiranje poklica v zrelejšo življenjsko dobo in da je v višji gimnaziji samo še štiriletna, na učiteljski pa petletna stopnja pred zrelostnim oziroma učiteljskim diplomskim izpitom. Pa bodisi da je še več drugih vzrokov — dejstvo, da naše učiteljske šole iz gimnazij ne dobivajo dobrega naraščaja, je nesporno. Tu se obnovi vprašanje, ali bi ne dale meščanske šole (zlasti podeželske) učiteljskem bolj-ših učencev, posebno še s kmetov; to poslednje bi bilo za našo narodno prosveto največje važnosti, kajti gotovo je, da naš narod najbolj potrebuje takih učiteljev, ki se radi in z ljubeznijo vračajo na grudo, s katere so vzrastli, bolj kot takih, kateri so sicer lahko najboljši pedagogi, pa se vendar kot otroci meščanskega miljeja težko vživijo izven mesta ter v svoji službi vedno tiščijo zopet nazaj v mesto, če jih je usoda že zanesla kam v kake hribe». Meščanske šole so kljub svojemu imenu manj «buržoazne» kot naše gimnazije, zajemajo širše ljudske plasti. Med njihovimi absolventi z završnim izpitom bi se našlo dovolj talentiranih učencev, ki bi jih ne odvrčali od učiteljske

taki momenti kakor «male maturante». Učiteljske šole bi imele možnost izbirati, ne bilo bi jim treba sprejemati vsega, kar se sploh pri-
glasi.

In končno še to-le: Učiteljski začne svojo pot v dobi (v 15. ali 16. letu), ko gotovo še ni zmožen samega sebe presoditi in si odgovoriti na vprašanje, ali sploh ima «poklic» za učiteljski stan (za katerega bi moral biti «rojen»), zlasti še, če ni ravno prvovrsten dijak in je morebiti presedlal na učiteljske samo zato, ker na gimnaziji ne more uspevati ali ker mu je (oziroma njegovim staršem) edina skrb, da pride do kruha. Ko pa je že na učiteljski, si ne more več pomagati ako se sčasoma prepriča, da ni za učitelja (čeprav bi za kaj drugega bil morebiti čisto dober), kajti prestop nazaj v gimnazijo mu je nemogoč, drugam pa tudi ne more, ker se skoro povsod zahteva samo gimnazijska izobrazba. Tako stojé profesorji ob diplomskih izpitih pred dilemo, v katero bi ne smeli nikdar zaiti: ali da osrečijo narod z učiteljem, o katerem so prepričani, da nima ne pedagoške, ne moralne kvalifikacije (čeprav je morebiti zadostil zahtevam pravilnika) — ali pa da «zakrknjejo svoja srca» in, delajoč po svoji vesti, takega kandidata «vržejo na ulico»; ker pa učiteljski ni odprta kaka druga pot kakor za učitelja, se zakrknjena srca profesorjev — če ne prvič, pa drugič ali tretjič — odpro in narod dobi, kar mu je usojeno.

Še marsikaj kritičnega bi se dalo povedati, pa bi za to bilo treba daljše razprave — preidem na zamisel prehodne oblike učiteljske izobrazbe, ki bi mogla odkloniti nekaj navedenih in še katere druge hibe. Ta prehodna oblika je učiteljska šola s štirimi letniki — pravzaprav nekak poseben tip srednje

šole — z višjim tečajnim izpitom, zraven še peti letnik z diplomskim učiteljskim izpitom. V štirih letnikih se mora doseči isti smoter višje obče izobrazbe kakor na srednji šoli realnogimnazijskega tipa; zato morajo imeti ti letniki razen latinščine vse predmete z istim učnim smotrom in načrtom kakor gimnazije, namesto latinščine pa petje, muziko, risanje in ročno delo, v tretjem in četrtem letniku pa filozofsko propedeutiko (zlasti psihologijo) v večjem obsegu kakor na gimnaziji; hospitacije in nastopi v manjšem številu tedenskih ur imajo samo namen, da morejo učitelji spoznati, ali v učencih sploh bije »pedagoška žilica«. Vsa pedagoška teorija in praksa spada v peti letnik, ki mu ni več namen obča, ampak samo poklicna izobrazba, zato se konča z učiteljskim izpitom, potem ko se je na koncu četrtega letnika konstatirala z višjim tečajnim izpitom obča izobrazba. Z dopolnilnim izpitom iz latinščine dijaki lahko prestopajo nazaj na gimnazijo, oziroma po tečajnem izpitu na univerzo, istotako pa se lahko sprejmejo v peti letnik absolventi gimnazije, če ali takoj ali pa v določenem roku napravijo diferencialni izpit iz predmetov, ki se uče samo na učiteljskišči. V prvi letnik se sprejema maksimalno število absolventov(-inj) nižje gimnazije z nižjim tečajnim izpitom, pa tudi učencev meščanskih šol z završnim izpitom. Po učnem načrtu bi bilo tedenskih učnih ur v vseh letnikih po 37 do 38, kakor sedaj v četrtem in petem letniku, torej nekaj več kot v odgovarjajočih razredih gimnazije.

Ta oblika učiteljske šole bi imela te-le prednosti: Privabila bi več »malih maturantov«, ker bi bil riziko prezgodnjega izbiranja poklica manjši — saj bi bil po potrebi

mogoč povratek na prejšnjo pot. Omogočil bi se dotok učencev s kmetov preko meščanskih šol (vsaj v Sloveniji). Poklicna izobrazba bi bila intenzivnejša po končani obči izobrazbi. Profesorji bi se izognili omenjeni dilemi, ker bi dijaku, katerega bi ne smatrali kot »rojenega za učitelja«, vendarle lahko priznali zrelost pri višjem tečajnem izpitu, samo da bi ga ne pripustili v peti letnik; nasprotno pa bi v peti letnik lahko prišel še marsikak dober gimnazijec, kateri je šele v zrelejših letih po višjem tečajnem izpitu spoznal svoj »poklic«. Tudi tisti, o katerem bi se šele v petem letniku spoznalo, da ni za učitelja, bi se lahko brez bistvene škode vrnil na drug tir, zato bi se pri učiteljskih izpitih lahko z večjo rigoznostjo odbirale pleve od zrna. Delo v petem letniku kot strogo poklicno bi se sploh moglo vršiti skrajno intenzivno, tako da bi se pedagoška izobrazba res lahko poglobila daleč preko danes dosegljive stopnje. In naposled — taki absolventi učiteljskih šol bi, če bi posamezniki stremeli višje, lahko zahtevali (z diferencialnim izpitom iz latinščine) dostop na vse fakultete, ne samo k filozofsko-pedagoški skupini kakor sedaj. Tako preosnovana učiteljska šola bi tudi ne bila preveč »prevratna«, usmerjena pa vendarle proti idealu; peti letnik bi se — kadar bi prišel čas za to — lahko razširil najprej v dveletno, potem pa tudi v štiriletno pedagoško akademijo, sčasoma bi lahko odpadla tudi posebna učiteljska in bi se akademija nastavila direktno na (morebiti že tudi reformirano) srednjo šolo.

Bodisi pa, da se bode vprašanje učiteljskih šol reševalo tako ali drugače, gotovo je vendar to, da se

ne sme reševati izolirano, ampak le organično v okviru celokupnega našega srednjega in visokega šolstva.

V.

Politika nasproti Hrvatom.

Niko Bartulović je v beograjski «Javnosti», ki je posebno v zadnjem času objavila marsikatero tehtno besedo, napisal članek o politiki napram Hrvatom, iz katerega posnemamo sledeče zanimive ugotovitve. Bartulović izhaja od političnega položaja, kakršen je bil med Hrvati v času osvobojenja, in ugotavlja štiri skupine: prvo označuje za izrazito jugoslovansko in ki je najaktivneje delala za ujedinjenje s Srbijo, drugo: starčevićansko, ki se še ni priključila jugoslovanstvu, dasi je bila odločno protiavstrijska ter se razvila do zahteve za združitev s Srbijo, tretja: Radićeva, ki idejno ni zanikala jugoslovanstva, pač pa se je povzpela celo do vseslovanstva, a je na terenu poudarjala hrvatstvo in posebno negovala kmetско-socialni program — ter končno četrti: frankovsko-klerikalna, ki je bila proti Srbiji in proti Jugoslaviji in je do zadnjega časa podpirala Avstrijo in se odlikovala z ovađstvom narodnih ljudi. Proti koncu vojne so se prve tri skupine toliko približale, da so bili starčevićanci čisto radikalnejši od samih jugoslovanskih koalicionašev, ki so bili vezani zaradi tega, ker so imeli na Hrvatskem oblast. Ko so prišle na dan sramotne frankovske mahinacije za uvedbo vojaške diktature na Hrvaškem, se je tudi Radić približal srbsko-hrvatski koalaciji in starčevićancem, tako da je bila frankovska skupina na dan osvobojenja povsem osamljena; to jo je celo prisililo, da je objavila svoj razid. Bartulović poudarja, da je bilo spričo tega jasno, kakšno poli-

tiko bi bilo treba voditi s Hrvati: treba bi bilo takoj v začetku postaviti interese države iznad vsega; v ta namen bi bilo treba blok nacionalnih elementov, ki je bil dejanski nosilec revolucije, ohraniti vsaj v začetku vse do likvidiranja te revolucije in s tem do prehoda v normalno stanje. Razkroj tega bloka pa se je po mnenju Bartulovića pričel, še preden je zadnji avstrijski vojak zapustil jugoslovansko zemljo, vse na škodo naše notranje konsolidacije in avtoritete novih oseb. Kakor so se na eni strani vedno bolj uveljavljale težnje nestrpnih, ki so preko noči hoteli likvidirati ostanke stoletij in ki so v želji, da bi to izravnali v najstrožjem centralizmu, omalovaževali čestokrat tudi najbolj dobro misleče konservativce — tako se je začela pojavljati na drugi strani recidiva pravašiva, umik v državnopravne formule, nezaupanje in užaljeno samoljubje omalovaževanih. Radić, ki je bolje kot kdo drugi spoznal konservativnost seljakov in njihov odpor proti naglemu izenačevanju, se je tudi obrnil v preteklost, prepustivši meščanskim strankam teoretične razprave. Sam se je obrnil k vasi in izkoriščal nova socialna nezadovoljstva. Tako so bili tisti Hrvatje, ki so delali za ujedinjenje, že kratko po osvobojenju razdeljeni v dva tabora: en tabor je bil ne samo skrajno unitarističen, marveč tudi skrajno centralističen in se je zbiral najprej v demokratski, po razcepu pa v samostojni demokratski stranki in je osumničil tudi najnedolžnejše poudarjanje hrvatstva kot nekaj separatističnega in anacionalnega; drugi tabor je občutil vedno večje nezaupanje napram jugoslovanski misli in napram centralizmu kot proti nečemu, kar hoče pod označbo jugoslovanstva uničiti hrvatstvo na korist srbstva. Sem šteje Bartulović

meščansko-starčevičansko in kmet-sko-radičevsko skupino. V tem času so se začeli za Hrvati poganjati tudi radikali, ki pa so jih Hrvatje smatrali za stranko poudarjenega srbstva. Posrečilo se je radikalom zbrati skoraj vse prečanske Srbe, a zelo malo Hrvatov. Trenutno je rešil ta položaj razcep v demokratski stranki, ko se je Davidović izrekel zoper pretirani centralizem; vendar večjih posledic ta korak ni ustvaril. Kajti predstavniki takozvane «srednje linije» so bili po Bartulovićevem mnenju preveč srednje energije, tako navzlic vsem simpatijam, s katerimi so bili sprejeti, niso mogli uspeti zoper temperamnentne, agilne in fanatične samostojne demokrate, niti zoper zagrenjene ter neupravičeno omalovaževane starčevičance, najmanj pa zoper neumornega Radića, čigar pokret je vedno bolj dobival elementaren značaj. Tako so se vrstile napaka za napako. Prva je ta, da so bili starčevičanci tako sirovo potisnjeni v stran. Oni sami so zaradi svojega navdušenja za ujedinjenje zbudili nezaupanje Hrvatov ter so zaradi tega vedno bolj izgubljali na pomenu. Velika napaka je bila storjena po Bartulovićevem mnenju napram Radiću, ki se ga ni dalo zlomiti niti z ječo niti z naganjanjem v centralizem. Tako je Radić začel okoli sebe zbirati vse Hrvatstvo. Ko so začeli odpadati tudi samostojni demokratje, razočarani zaradi centralizma, se je začela iz Beograda napram Hrvatom voditi najbolj nesmiselna in najbolj negativna politika, namreč ne iskrenega in odkritega sporazuma z Radićem, niti dosledne in energične borbe zoper Radića na temelju pravega jugoslovanstva z vladami čistih rok in z naslonitvijo na Hrvate, ki so bili prepričani Jugoslovani — marveč politika stranskega paktiranja

s skritimi mislimi kompromitiranja in razdelitve interesnih sfer. In kar je še slabše: politika podkupovanja in odcepljanja manj vrednih Radićevih poslancev, ki so se servirali kot politične sile ter inozemstvu kot predstavniki Hrvatov. Ta enako nemoralna kakor tudi neinteligentna politika traja po Bartulovićevem mnenju že deset let. Bartulović meni, da bi lahko vodili politiko napram Hrvatom z dveh vidikov: s stališča evolutivnega edinstva, ki ga je pač priznaval tudi Radić, ali s stališča že izvršenega, kot integralnega jugoslovanstva, ki so ga žal v začetku samostojni demokratje istovetili s skrajnim centralizmom. Bartulović priznava, da je bila politika jugoslovanske skupine že spočetka zapeljana s pravega pota vsled raznih pre nagljenih in nestrpnih dejanj, kakor tudi vsled brezpogojnega, pretiranega centralizma. Vendar meni Bartulović navzlic vsem današnjim napadom na integralno jugoslovanstvo, da bi bila politika, ki jo je vodil center, resnično, pa naj si bo tudi integralno jugoslovanska, če bi se ta centralizem oslanjal na urejeno administracijo in resnično enakopravnost. Baš unitaristi, med katerimi so bili idealni delavci, dasi stalno izigravani v svojem jugoslovanstvu, v čigar imenu se je stalno izvajalo nekaj drugega, so bili dolžni — in to je njihova velika napaka, da prej niso začeli — ustvariti močan demokratski in svobodoljuben pokret v znaku jugoslovanstva, ne pa da so nasprotno, menda v pričakovanju boljšega, nekateri tudi iz želje po oblasti, dopuščali, da se kompromitirajo sami in pa tudi jugoslovanstvo. Samo politika, ki bi s temi realnimi okolnostmi računala, namreč z zgodovino, z razmerjem sil in z razpoloženjem množic, bi mogla roditi stvarne uspehe. B.

Predlogi industrije.

Zagrebska trgovinsko-industrijska zbornica je pred nedavnim objavila rezultate svoje ankete o višini mezd delavcev, zaposlenih v industriji na njenem področju. (Anketa o radniškim nadnicama i zaradi u industriji, Zagreb, avgust 1935.) Podatke te prostovoljne ankete so dali podjetniki sami. Odzvalo se jih je sicer samo 49 %; navzlic temu nam pa nudijo rezultati izredno resno sliko položaja našega delavstva. Poročilo izrečno ugotavlja, da v naši industriji več od polovice zaposlenih delavcev ne zasluži niti toliko, kolikor znašajo stroški njihovega fizično-fiziološkega eksistenčnega minima. Posebno je usodna ugotovitev, da je plača delavca s štiričlansko rodbino le polovica tega, kar potrebuje taka rodbina za najnujnejše fizično življenje. Pri tem pravilno poudarja poročilo, da smo revna in ne bogata zemlja; glavno, kar imamo, so naši gozdovi, dočim glede rudnin daleč zaostajamo za drugimi državami. Naša moč leži v našem narodu, v njegovih umstvenih vrlinah. Poročilo predsednika zbornice hrabro prekinja s preteklostjo in starimi gospodarskimi nazori ter vidi v načrtnem gospodarstvu »ogrodje, ki ga postavljamo, kadar se začne stavba rušiti«. Dragoceno je poročilo zaradi tega, ker prinaša — navadno se je slišala od te strani samo kritika — tudi konkretne predloge, ki naj bi služili obnovi našega gospodarstva. Zahteva se popolna ukinitve otroškega dela, v interesu narodnega zdravja, narodne kulture in poštenja industrijcev. Treba je onemogočiti tkzv. parasitsko industrijo, ki obratuje z zastarelimi stroji in noče plačevati zaslužene mezde; dela z industrijaliziranim kmetom, ki ne zahteva polne

mezde, marveč se v konkurenci zadovolji tudi z nižjo, ker živi tudi iz donosa svojega poljedelstva. Na ta način dobiva taka parasitska industrija podporo neposredno od poljedelstva. Zato je treba napraviti zakon o minimalnih mezdah, ki naj bi zagotovil delavcu vsaj fizično potreben eksistenčni minimum (o tem vprašanju je naša revija pisala že v lanskem letniku na str. 5). Dalje predlaga poročilo, naj bi se ustanovili občinski, sreski, banovinski in državni gospodarski odbori, ki bi bili posvetovalni organi državnih in samoupravnih oblastev. Sestavljeni naj bi bili paritetno iz vrst podjetnikov in delavcev; po mnenju poročila je osrednji gospodarski svet preveč centralistična ustanova, ki pride poleg tega nujno v spor s političnim zastopstvom, a izgubi tudi stik z gospodarskim področjem, iz katerega izhaja. S takim sistemom gospodarskih odborov naj bi bile zvezane gospodarske zbornice, in sicer v vsaki banovini po ena. Sestavljene naj bi bile po vzgledu Mednarodnega urada dela iz 3 skupin: podjetnikov, delavcev in državnih organov. Bile naj bi javnopravne korporacije, ki bi vršile do določene meje tudi posle javne uprave, seveda v kolikor se tičejo gospodarskih vprašanj. Da bi se mogla predlagana reforma čim hitreje in uspešneje izvršiti, naj bi se iz ministrstva za poljedelstvo, trgovino in industrijo ter za socialno politiko in narodno zdravje osnovalo enotno, veliko ministrstvo za narodno gospodarstvo.

Ugotovitve in predlogi zagrebske zbornice dokazujejo vso resnost položaja našega industrijskega delavstva, saj je opomin prišel iz krogov, ki v tem oziru ne pretiravajo. Reforme, ki jih predlaga zbornica, so zelo dalekosežne. One dokazujejo,

da je tudi realna industrija spoznala, da more živeti samo v zdravem narodnem telesu; z drugimi besedami, da je industrija samo v toliko upravičena do obstoja, v kolikor služi interesom naroda. Njen odnos do naroda ne more ostati odnos trgovca nasproti odjemalcu zaradi dobička, marveč se mora preobraziti v odnos smotrenega sodelovanja v interesu narodovega blagostanja. Na poti k temu cilju je zagrebška publikacija značilen dohodek. B.

«Slovenski pravopis», priredila

A. Breznik in F. Ramovš.

Pravopisa nam je bilo tako treba kakor vsakdanjega kruha, odtod tako nestrpno pričakanje, da je vzbudil naravnost senzacijo, ko je sredi novembra izšel. Njega odmev je pa za Slovence tudi psihološko zanimiv, kakor sicer ni laskav zvok tega odmeva. Izpričal je, da je Slovincu še vedno v krvi že sto let stara «abecedna vojska», da se pač znamo nasmehniti ob duhoviti Prešernovi satiri na ozkosrčnega pisarja v «Novi pisariji» ali na slovenske abderite v sonetu o «kafhi», da pa se še nismo otresli ne te ne one napake, ampak smo jih le še bolj negovali do naravnost patološkega grizenja besed, kar je končno čisto v skladu s prevladujočim negativizmom v večini dandanašnje naše pisane besede. Geslo tega negativizma je: udari, samo zato da udariš! Težko je pa kje še kaj več prilike za to kakor — v jeziku. Odtod pravopisni «zakonodajavec» pri nas še dolgo, dolgo ne bo deležen niti tihega priznanja za svoje težavno delo, najsi je to privatnik ali javna znanstvena ustanova.

Za Pleteršnikom in Levcem se je v novi dobi med praktiki intenzivneje in sistematično ukvarjal z je-

zikom dr. Anton Breznik. Z zdravno znanstveno ambicijo je znal praktične zahteve in potrebe jezika uveljaviti z novo «Slovnico slovenskega jezika» leta 1916. Janežičeva slovnica je s Sketovimi dopolnitvami vladala že od 1854. leta. Breznik jo je reformiral v glavnem po tem važnem načelu, da je treba književni jezik v pismu čim bolj približati živemu govornemu jeziku tudi v izreki. Torej poleg pravopisa tudi pravorečje. Itak nikdar ne pišemo tako, kakor govorimo, niti v obliki niti v stilu. Književni jezik skuša ustreči vsem narečjem, a narečja se neprestano razvijajo, tako da književni jezik stalno zaostaja za govornim jezikom. Književni jezik je pa tudi že po svoji naravi nujno konservativnejši za tradicijo, ker velja zanj načelna zapoved: enotnost. A po drugi strani se govorni in pismeni jezik stalno medsebojno spopolnjujeta, razvijata, zdaj zblížujeta zdaj oddaljujeta. Najlaže je to razvidno v pravopisu besednih oblik. Stilistika knjižnega jezika je pa odvisna od individualnosti pisateljev in je čisto nekaj drugega kakor pravopis in pravorečje, kakor sicer i tej i oni posebnosti knjižnega jezika gradijo temelje pisatelji, a ti zajemajo iz prvega vira pri živem narodovem govoru. Slovnica postavlja obojim zakone jezika, kakor jih razbere iz zgodovine, tradicije in duha jezika, torej daje zakone, kakor jih le ugotavlja iz jezika samega, ne pa postavlja od zgoraj navzdol.

Naš novi slovar je pravopisni in pravorečni slovar, a glasovi v javnosti pričajo, da je javnost pričakovala nekaj univerzalni slovar popolnega jezika po vseh zakonih slovnice v vseh poglavjih (pravopis, izreka, oblikoslovje, besedotvorje, frazeologija, skladnja itd.) pa še etimološki in zgodovinski razvoj

besed. To nam je za zdaj le ideal še v nedogledni prihodnosti. Ker pa bodi pravopisni slovar priročnik za vsakdanjo praktično rabo, ne pa za teoretični študij jezika, upošteva tudi ta slovar mnogo frazeološkega gradiva. Slovar je obsežen kakor še nobeden doslej, ima 20.000 besed in oblik na 300 straneh velikega žepnega formata. Doslej je bil v rabi Breznikov Pravopis iz leta 1920., obsegajoč komaj 70 strani besednega zaklada. Kljub silno pretirani ozko-srčnosti tako proti izposojenkam (= besedam iz slovanskih jezikov) kakor proti tujkam je bil v naši pravopisno-zakonodajni suši 15 let edina opora »pismenemu« človeku, in so se nanj opirali tudi drugi pisci pravopisnih navodil.

Največja novost v novem slovarju je pravorečje, izreka književnega jezika glede akcenta in komaj dve desetletji prodirajoča knjižna izreka trdega »l«-a. Za starejšo šolo bo to še dolgo v spotiko, dasi je v govornem ljudskem jeziku »elkanje« v neznatni manjšini. Aktualnejša je težava za osnovne šole. Kdaj in kako naj začne učitelj otroku razlagati »različno« čitanje »l«-a. Odločiti bo morala metoda v abecedniku, praktičen in že trdno preizkušen primer bo pa našla v francoski in angleški abecedniški metodi, ki ima še vse drugače težjo nalogo kakor pa pri slovenskem trdem »l«-u. Ne bo pa težko uravnati abecednika po glasovih é, ê, è, ó, ô, ò pa tudi ne po polglasniku, ki ga sicer pišemo z znakom za »e«.

Kaj pa je prav za prav tako zelo razburilo duhove ob novem slovarju. Najprej tisto, česar v slovarju — ni, torej pomanjkanje besed. Drugič manj rabljene, torej manj znane ali marsikomu tudi neznanе domače besede, ter pod nekatereimi črkami prevladujoče tujke, n. pr. že koj pri črki »a«; dalje ne-

kaj »novotarij«, največ pri pisavi tujih lastnih imen. Kakorkoli je res, da slovar ni popoln, je tudi res, da pravopisni slovar idealne popolnosti niti v številčno tako majhnem narodu, kakor je naš, nikoli dosegel ne bo. To sicer ni opravičilo za to, da bodi tak slovar že a priori površen, pač pa opozorilo, da plove pravopisni zakonodajavec neprestano med Scilo in Karibdo, pa da ga bodo kamenjali, najsi ustreže samo enemu ali drugemu, ali nobenemu, ali — obema. Ta slovar je skušal ustreči »obema«. Kdo sta ta dva? Tradicija, zvestoba »nepokvarjeni« historični pisavi, in na drugi strani »preglasovanje« od večine književnikov — tvorcev književnega jezika. Pravopis je torej liberalen v najboljšem pomenu te besede. A naš človek je tako splašen in ustrahovan od pravopisnih polemik, da ni več sposoben za modernejše načelo: tudi jeziku svobodo, kar nam je že pred 100 leti povedal tolikokrat zlorabljeni Prešeren, a ga v ideji še vedno ne znamo ali nočemo prav razumeti: »besed se ptujih boj ko hud'ga vruga, učit' se pojdi v rovtarske Atene, kjer govoriti dosti več ne znajo pastirji samski, ko imena čede, kjer po stari šegi še drekájo, kjer ne zmajéjo dost' al nič jezika«, a za tisto ne maraj, »če tudi drugi Sloveni to store«, da si izposojajo besede, čeprav vemo, »de turčuje Serb, de Rusi tatarijo, Poljak de francozuje, de včasih vérli Čeh nemškvti musi« in za naše prilike vse obsegajoči opomin: »kaj bo vam pisarjem pomagalo čudno gorjačarsko, cigansko berilo, ak' bo se vse drugače govorilo«, kakor pa vi pišete v knjigah!?

A kaj počno današnji »pisarji«? Mnogo takega-le zmerjanja je v njihovih polemikah: »Te besede pošten Slovenec zato ne sme rabiti, ker je — hrvaška!« Čisto preprosto

človek bi mislil, da zato nikar ne rabi te in te besede, ker je — slaba, ali vsaj ne dovolj dobra, in ker ima zanjo Slovenec boljše. Toda ne! Najsi tudi je hrvaška boljše, ni iz rovtarskih Aten, torej anathema ti in beseda!

Kdor gleda naše abecedarske vojske, bi moral obupati, če bi ne imel vere v to, da nezdravo, gnilo samo po sebi pogine. Pri nas gre to sicer sila počasi. V Prešernovi dobi «smo se šli» kar štiri narode tudi v knjigi. Abecedna vojska je segala preko črkarske pravde do same zemlje med Kranjci, Štajerci, Korošci in Primorci. Kaj naj pomenijo drugega današnja gesla, skrita za pisavo besed «belgrad», «jugosloven», «jugoslovenar», pa «Beograd» in «Jugoslovan», če se tako lahkomišelnostno igramo že sto let z uedinjevanjem in ujedinjevanjem in zedinjevanjem najrazličnejših slovenskih dežel in struj, pa se ne moremo ne zblížati ne zediniti niti v kulturi niti ob čisto navadni pravopisni stvari, ki je končno vendar povsod pri kulturnih narodih nujen, logičen kompromis med živim ljudskim govorom in med knjižnim jezikom v pismu in govoru. A po tej poti mi pravopisa ne bomo imeli nikoli.

Novi pravopis je načelno absolutno dober in praktično vsem «pismenim» nujno potreben. Napake so, a čemu z loparjem po tem vélikem, kulturnem delu, ki ni produkt enega dneva, ampak življenjskega poklica mnogih, ako je sicer v njem tudi kaj majhnega, v čemer se toliko tako različnih glav pač nikoli ne more zediniti do kraja. Pametni in stvarni so predlogi tistih, ki pozivajo k zbiranju in sistematični obravnavi jezikovnega gradiva. Da, «Slavistično društvo» ima tu konkretno, praktično nalogo, z njim pa tudi vsi tisti, ki imajo še kaj zdrave

volje za delo, ne pa za načelno negiranje vsega, tudi najbolj pozitivnega!

Inko.

«Naša misel.»

Nacionalna omladina na ljubljanski univerzi je že l. 1920. pokrenila svoje borbeno glasilo «Vidovdan», ki je kesneje izhajal v revijalni obliki. Za njim je izhajal «Val», tudi v revijalni obliki. Vendar to ni moglo zadoščati močni nacionalni skupini, posebno, ko sta obe nasprotni skupini razpolagali s svojim tiskom, namreč «Straža v viharju» in «Akademski glas».

Na praznik narodnega zedinjenja, 1. decembra t. l., je izšla prva številka «Naše misli». Uvodnik obravnava stališče omladine do nacionalnega vprašanja. Zavzema se za stvarno gledanje na vse aktualne probleme, in sicer z realnimi temeljev, med katerimi ji je prvi «država, edina trdna opora narodnega normalnega razvoja». V njenem «Velikem kralju» vidi največjega borca in prepričevalca jugoslovanske ideje. V članku «Ob velikem prazniku» poudarja, da «ideja narodnega in državnega edinstva ne dopušča nikake izolacije, niti koordinacije, nego zahteva razvojno integracijo vseh prirodnih in najboljših oseb našega naroda, čemur se more služiti le s širokogrudnim vzajemnim spoznavanjem in usvajanjem kulturnih dobrin vseh njegovih delov, to je s težnjo k skupni kulturni usmeritvi». Nasprotna je tej omladini miselnost, ki deli narod v «etično-moralnem in državno-političnem smislu. Po tej teoriji je jugoslovanski narod aritmetično-mehanična skupnost državljanov brez duše in notranje moralne vsebine. Jugoslavija pa samo politična tvorba več narodov, prisiljenih k temu razmerju, diktiranih od zu-

nanje skupne opasnosti». Uvodnik druge številke obravnava socialne in gospodarske nazore nacionalne omladine, ki jih izraža z redko jasnostjo. Problem leži v napetosti med posameznikom in družbo. Vsi dosedanja poskusi, da se to nasprotstvo enostransko reši na ta način, da se enega izmed njiju zanika, niso uspeli. Omladina tudi zavrača liberalistično miselnost, ki vodi v duhovno in gospodarsko anarhijo. «Ne verujemo», nadaljuje uvodničar, «v avtomatično končno harmonijo prvotnih slepih in neurejenih sil, niti nam more biti poedinec, kot nujno socialno bitje in s tem v svojih svobodinah omejeno, edino izhodišče in merilo za presojanje opravičenosti vsega ostalega.» Prav tako pa ne sprejema nazora, ki stremi za ustvaritvijo «mehaničnega, enotnega tipa človeka» ter hoče «s popolno negacijo individua in idealizma ustvariti miselno enotno in socialno gospodarsko enako, brezrazredno družbo». Temu nasproti zastopa list zamisel narodnega solidarizma. «Naturanja diferenciacija teh (socialno narodnih) edinic je nujna posledica različnih potreb in s tem tudi opravil. Ta najvišja družabna skupnost, v kateri se še neposredno izživljamo, gledana kot družabni organizem, zahteva brezpogojno solidarnost, ki jo ukazuje skupni interes. Ta skupni družbeni interes, ki je pretežnejši od interesa podrejenih sestavnih delov, daje avtoritaren okvir egoistični stanovski in poedinčevi svobodi, popolen razmah pa njihovi nacionalno altruistični delovni in materialni tvornosti. Vrhovna naloga nacionalne države je, vključiti vse tvorne socialne činitelje v službo zavestno ugotovljenim skupnim interesom in prednitičiti pravično njihovo udeležbo na dobrinah».

Idejno jasna stopa nacionalna omladina v svojem glasilu na plan.

Zato je pojav «Nashe misli» toliko pomembnejši, ne samo za omladino, ki jo je pogumno pokrenila, marveč za vse naše duhovno življenje.

S.

Starešinsko društvo «Triglav»

slavi ta mesec (14. decembra) svojo 25letnico, hkrati z njim pa slavi omladinska edinica «Jugoslovansko akademsko društvo «Triglav» svojo 60letnico. Slavnostno zborovanje in družabni večer je v Mariboru. Važnemu kulturnemu ognjišču slovenske omladine v «Triglavu» želimo ob obojnem jubileju s prisrčnimi čestitkami k dosedanjim uspehom kar največ novih uspehov v bodočem delu.

Uredništvo.

«Mladinska Matica».

1.) «N a š r o d» VI. letnik 1934/35 je najbolj razširjen in izredno zanimiv mladinski list za leposlovje, pouk in zabavo ter pestro ilustriran; izdaja ga Jugoslovansko učiteljsko udruženje v Ljubljani za majhno naročnino (v 9ih mesečnih obrokih po Din 2-50), zraven dobi vsak naročnik še štiri knjižice.

2.) Knjižnica Mladinske Matice obsega 4 knjižice: «Kresnice» prinašajo slike v besedi in podobi o Indijancih, Čeljuskih, o lovu na kače, o morskem volku, pa o zgodovini ure, o nebotičnikih, o letalih, o radiu in o zračnih višavah. Kralj Honolulu, slikanica M. Bambiča in besedilo J. Ribičiča, je pravljica o hudobnem kralju, njegovem dvornem norčku, zmaju in o plemenitem kralju. F. Bevk, Pastirci, ilustriral N. Pirnat, vsebuje napeto povest za čitateljski naraščaj. Dr. R. Andrejka, Po lepi Sloveniji; v besedi in slikah podaja zemljepisni, zgodovinski, kulturni in otroku primerno tudi gospodarski razvoj Ljubljane in Maribora.

Učitelji. V stanovskem glasilu učiteljev čitamo zanimiv uvodnik o premetitvah. Na drugi strani je objavljen citat iz Cankarjevih Zbranih spisov (zvezek 9., stran 102.), ki se glasi: »Tako bom preromal s culo in palico vso lepo domovino in ne bo ga rodoljuba, ki bi poznal narod tako natanko kakor jaz. Časih sem hudo si želel, da bi prepotoval domovino iz kota v kot, — no, zdaj jo bom na deželne stroške.« Na tretji strani pa najdemo objavo predsednika učiteljskega združenja, da ni res, da on preganja učitelje, ki niso hoteli izstopiti iz Škole kraljevine Jugoslavije. Objava je naslovljena na »ljudi čistih namenov«.

Sodba o naši književnosti. »V tem brezračnem prostoru naše klavirne malomeščanske duhovne avtarkije se je razvijala slovenska književnost kakor zapuščen, krmežljav in silo kratkoviden dojenček.« — O Cankarju: »Čelo blesteča umetnost Ivana Cankarja... je v nekem oziru izraz trajne infantilnosti naše zavesti, znak bolnosti naših odnosov do neposrednega, realnega življenja in njegovih osrednjih vprašanj.« — O Stritarju: »V obdobju, ko so Francozi že imeli Balzacovo »človeško komedijo«... — takrat je pri nas pisal Stritar svojega »Zorina« in ta neresnični, namišljeni Zorin je bil za nas književni program.« — O Mencingerju: »Mencingerjev »Abaddon«... pomeni... zgolj nov in živ dokaz, kako ozke so bile meje, s katerimi je zgradila razvoj človeške zavesti naša zaostala, neizoblikovana in z epigonstvom obremenjena sredina.« — To čitamo v »Ljubljanskem Zvonu«.

»Krošnjarska roba, ki jo sprejemamo iz druge ali tretje roke.«

Evo dveh:

1. »Ne vem, če zanalašč ni pozabila
na možovo podobo, ki je stala
ob vzglavju postelje, kjer sva ležala
in se v zakonolomnem krču vila.«
2. »Zato si kot Marija se smehljala,
ko ji oznanja angel božji ukaz,
da ne bi slutil, da si se ta čas
za prvim oglom komurkoli vdala.«

(Iz »Ljubljanskega Zvona«.)

Naša vest. V dnevnikih smo čitali to-le opozorilo: »Šolska vodstva (v Ljubljani, kaj pa izven nje?) opozarjajo tudi na dejstvo, da je velik del otrok zaradi pomanjkanja hrane tako oslabil, da bo postal sčasoma za učenje nesposoben.« Naše javnosti ta krik ni vznemiril; polni razumevanja, so samo naši dnevniki opozorili, da nabiralcev darov za lačne otroke vsaj ni treba — surovo odganjati. — V tistih dneh je izšel droben slovarček slovenskih besed in tujk. Takoj je povzročil dolge članke po dnevnikih; naše slovničarske koterije so z žolčnimi debatami izzvale splošno duhovno mobilizacijo. Naši ubogi, lačni otroci pa ne. Seveda, ko pa niso niti slovnično niti jezikovno vprašanje. Na to še vedno največ damo.

Poprava. Vsa jugoslovanska javnost je nedavno proslavila spomin Slovenca Davorina Jenka, nesmrtnega skladatelja naše himne »Bože pravde«. Le v Ljubljani so neki samozvanci menili, da se bodo oddolžili njegovemu spominu, če mu bodo izpremenili ime, pa so ga nazvali Martin, dasi se je sam pokojnik imenoval Davorin. Pa kaj, ko je v pratiki Martin!

Križa na knjižnem trgu. V časih, ko tožimo, da nihče več ne kupuje knjig, doživljamo, da pozivajo založništva na subskripcijo knjig, katerih izid se nato odlaga — vselej seveda z vso gotovostjo — na prihodnje praznike ali pa na prihodnji letni čas, v veliko veselje subskribentov ter v pospešek ljubezni do naše knjige. Na drugi strani pa izhajajo knjige, o katerih so si vsi edini v tem, da so prežgodaj izšle. Tudi v korist naše knjige!

Zanimivo priznanje. V «Vestniku Jugoslovanske knjigarne» čitamo: «Ce se z znižanjem uradniških plač čutijo tako živo prizadete zlasti naše kulturne ustanove, je to le dokaz več, kako močan steber jim je ravno uradništvo, kako visoko kulturno je.» Pa še to: «Odjemalci slovenskih kulturnih proizvodov in dobrin so bili naši uradniki. Tisti uradniki, ki so doživeli dozdej že toliko znižanj prejemkov in toliko ponižanja.» — Morda pa bi se dalo katero izmed ponižanj prihraniti, n. pr. to-le, ki smo ga čitali v tistih dneh: «Ljudje so videli povsod dvojno mero: na občini, pri davkarji, v državnih uradih, pri odmerjanju pravic in davkov, in marsikje je bilo čutiti, da si tudi sodnik ne upa več soditi po vesti in zakonu.»

Izgubljena prijateljstva. Tekom mučne časopisne polemike, zaradi odslovitve dr. Ksenije Atanasijevičeve z beograjske univerze je objavil rektorat, da mora pripisati dr. Atanasijevičeva svoj neuspeh na univerzi sami sebi, in sicer dejstvu, da je ona edina članica filozofske fakultete, ki se ji je posrečilo izgubiti vse prijatelje na fakulteti, in sicer one, ki so jo privedli na univerzo, kakor tudi one, ki so se zanjo kasneje zavzemali. Iz tega bi se dalo samo posneti, da jo je prijateljstvo spravilo na univerzo in jo tam držalo. Ko tega ni bilo več, je morala iti. Ali znanstvena kvalifikacija ne pride v poštev?

Vseeno. Predsednik Göring je v svojem govoru rekel, da pomanjkanje slanine in surovega masla prav nič ne pomeni nasproti temu, da je Nemčija dobila topove, granate in avione... Ko bo bila odločilna ura, bo tako vseeno, ali imamo dovolj svinjine in surovega masla, samo da bomo imeli dovolj topov in topovskih granat. — K temu pristavlja «Javnost»: G. Göring ima prav. Kajti, kadar bi — po nesreči — bila ta usodna ura, pa bi se vsule na svet vse blagodati vojne z vsemi tako izpopolnjenimi sredstvi za ubijanje, zastrupljanje, dušenje in okuževanje, takrat bi marsikateremu nesrečnežu bilo vseeno, ali ima kaj svinjine in surovega masla, to pa iz preprostega razloga, ker mrtva usta niti ne govorijo niti ne jedo...

Kakšen bo odgovor? Javnost je opazila, da je nedavno začela katoliška mladina zelo borbeno akcijo zoper marksizem. V zvezi s tem vprašuje glasilo nacionalne omladine «Naša misel» katoliško mladino: «Kako pa je bilo s tvojim kulturno-bojnim razpoloženjem v letih 1931.—1933., ko so te vezale tesne vezi z marksisti, ki jih danes tako srdito napadaš, proti jugoslovenskim nacionalnim akademikom?»

Tiskovni sklad za «Misel in delo».

Prijatelji naše revije so ustanovili pri njeni izdajateljici tiskovni sklad, da omogočijo večji obseg reviji, a da bi revija ne bila prisiljena povečati bremen naročnikom, ki so večinoma iz uradniških vrst.

Prosimo vse, ki morejo v današnjih razmerah še kaj žrtvovati za kulturni napredek, da podprejo revijo s prispevki v tiskovni sklad.

Prispevki naj se pošiljajo na poštočekovni račun:

št. 16.602, Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin
«Nasta» v Ljubljani, r. z. z o. z.